

Odnos između nekih komponenata otpornosti i humora u obitelji djece s teškoćama u razvoju

Slaviček, Maja

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:318576>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

DIPLOMSKI RAD

**Odnos između nekih komponenata otpornosti i humora u obitelji djece s teškoćama u
razvoju**

Maja Slaviček

Zagreb, rujan, 2019.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko - rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad
**Odnos između nekih komponenata otpornosti i humora u obitelji djece s teškoćama u
razvoju**

Maja Slaviček

Mentorica:

Izv.prof.dr.sc. Ana Wagner Jakab

Komentorica:

Doc.dr.sc. Natalija Lisak

Zagreb, rujan, 2019.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisao/napisala rad „Odnos između nekih komponenata otpornosti i humora u obitelji djece s teškoćama u razvoju“ i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: _____

Mjesto i datum: _____

ZAHVALE

Zahvaljujem svojoj mentorici izv.prof.dr.sc. Ani Wagner Jakab na korisnim, vrijednim komentarima i slobodi da otvorimo i istražimo novu temu.

Zahvaljujem svojoj komentorici doc.dr.sc. Nataliji Lisak na lijepim riječima, motivaciji i usmjeravanju tijekom pisanja.

Posebne zahvale uputila bi svojoj obitelji, prijateljima i dečku što su uvijek bili tu i podupirali me u ostvarenju svih mojih ideja i ciljeva.

Također, željela bi spomenuti da realizacija ovog istraživanja ne bi bila moguća bez udruga roditelja djece s teškoćama koje su spremno pomogle aktivnim sudjelovanjem.

SAŽETAK

Središte ovog istraživanja je ispitati povezanost između otpornosti i humora u obitelji djece s teškoćama u razvoju te saznati kako roditelji djece s teškoćama definiraju humor, u kojim obiteljskim situacijama koriste humor, na koji način povezuju humor i teškoće te koju ulogu ima humor u njihovoj obitelji. U istraživanju je ispitano 39 i intervjuirano 5 roditelja djece s teškoćama. Kao mjerni instrumenti kvantitativnog dijela istraživanja korišten je demografski upitnik, kombinacija dvije skale: *The Coping Humor Scale* (CHS, Martin i Lefcourt, 1983) i *The Humor Orientation Scale* (HOS, Steven i Melanie Booth-Butterfield, 1991 Martin i Lefcourt, 1984) i *Upitnik za procjenu otpornosti obitelji* (FRAS, Ferić, Maurović i Žižak, 2016). Pokazalo se da korištenjem humora kao strategije nošenja sa stresom opada razina obiteljske povezanosti. S obzirom na demografske činitelje, utvrđeno je da se s porastom dobi roditelja smanjuje općenito korištenje humora, a s porastom dobi djeteta povećava se korištenje humora kao strategija nošenja sa stresom. Pokazalo se da što je veći broj djece u obitelji roditelji češće koriste humor kao strategiju nošenja sa stresom. U obradi kvalitativnog dijela istraživanja korištene su funkcije humora i pitanja iz intervjua *Families' Function of Humor* (Rieger i College, 2004). Kvalitativnom analizom podataka dobiveno je da roditelji djece s teškoćama prepoznaju važnost humora u životu svoje obitelji. Smatraju kako humor ima ulogu izgradnje optimističnog načina razmišljanja, koriste humor kao način komunikacije, način međusobnog povezivanja i povezivanja sa zajednicom. Nalazi također pokazuju da koriste humor kao alat u oslobađanju od stresa, pri rješavanju problema i otkrivanju razigranog duha u sebi u kontekstu teškoća svoje obitelji.

Ključne riječi: otpornost obitelji, humor, djeca s teškoćama

SUMMARY

The focus of this research is to examine the relationship between resilience and humor in families of children with disabilities and to find out how parents of children with disabilities define humor, in which family situations they use humor, how they relate/ associate humor and difficulties, and what role humor plays in their family. 39 parents of children with disabilities were interviewed and 5 interviewed. A demographic questionnaire, a combination of two scales: *The Coping Humor Scale* (CHS; Martin and Lefcourt, 1983) and *The Humor Orientation Scale* (HOC; Steven and Melanie Booth-Butterfield, 1991 Martin and Lefcourt, 1984) and the *Family Resilience Assessment Questionnaire* (FRAS, Ferić, Maurović, and Žižak, 2016) were used as the measuring instruments of the quantitative part of the research. Using humor as a coping strategy has been shown to reduce the level of family connection. Considering demographic factors, it has been found that with increasing age of parents decreases the overall use of humor, and with increasing age of the child increases the use of humor as a coping strategy. It has been shown that the greater the number of children in the family, parents are more likely to use humor as a coping strategy. In processing the qualitative part of the research, humor functions and interview questions were used from *the Families' Function of Humor* (Rieger and College, 2004). Qualitative data analysis revealed that parents of children with disabilities recognize the importance of humor in their family's lives. They think that humor has the role of building an optimistic mindset, they use humor as a way of communication, a way of connecting with one another and connecting with the community. The findings also show that they use humor as a tool in relieving stress, solving problems and revealing a playful spirit within themselves in the context of their family's difficulties.

Key words: family resilience, humor, children with disabilities

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Obitelj s djecom s teškoćama u razvoju	1
1.2. Koncept otpornosti obitelji na stres	2
1.2.1. Rizični i zaštitni čimbenici	4
1.3. Humor kao strategija nošenja sa stresom	7
1.3.1. Humor i otpornost na stres	9
1.3.2. Razvoj humora kod djece	11
1.4. Dosadašnja istraživanja o humoru	15
2. Problem istraživanja.....	17
3. CILJ ISTRAŽIVANJA	19
Cilj kvantitativnog dijela istraživanja	19
Cilj kvalitativnog dijela istraživanja	19
4. HIPOTEZE I ISTRAŽIVAČKA PITANJA	20
Hipoteze	20
Istraživačka pitanja.....	20
5. METODE.....	21
5.1. Ispitanici	21
5.2. Mjerni instrument	24
5.3. Metoda prikupljanja podataka u kvalitativnom dijelu istraživanju	27
5.4. Pitanja za intervju	28
5.5. Način provedbe istraživanja	29
6. REZULTATI I RASPRAVA KVANTITATIVNOG DIJELA ISTRAŽIVANJA.....	32
6.1. Otpornost obitelji djece s teškoćama u razvoju	32
6.2. Humor kao strategija nošenja sa stresom roditelja djece s teškoćama u razvoju	34
6.3. Odnos otpornosti i humora u obitelji djece s teškoćama u razvoju	34
7. KVALITATIVNA ANALIZA PODATAKA.....	37
8. Interpretacija nalaza istraživanja.....	47
9. ZAKLJUČAK	53
10. LITERATURA.....	56
PRILOZI.....	60

1. UVOD

1.1. Obitelj s djecom s teškoćama u razvoju

Obitelj koja ima dijete s teškoćama u razvoju zasigurno se razlikuje po ukupnoj kvaliteti života, njihovog osjećaja kompetencije i strategija nošenja s raznim situacijama svakodnevnog življenja od obitelji djece bez s teškoćama. Opće sazrijevanje djece s teškoćama u razvoju je usporeno, učenje i prilagođavanje zahtjevima života društva otežano. To traži drugačiju brigu i njegu kao i odgoj i obrazovanje. Obitelji često moraju svoju dnevnu rutinu prilagođavati potrebama svojeg djeteta (van Zelst i sur., 2006, prema Bogdanović, 2018). Ove specifičnosti itekako utječu na ukupnu kvalitetu života obitelji djece s teškoćama.

Općenito kvaliteta života je složen višedimenzionalni koncept a uključuje fizičko i psihičko stanje, socijalne odnose, osobna uvjerenja, kompetentnosti i značajke okoline. Na kvalitetu života utječu razni osobni faktori i faktori okoline (Samuel i sur., 2012, prema Cvitković i sur., 2013). Kako se inkluzija osoba i djece s teškoćama u razvoju znatno povećala, povećali su se i izazovi s kojima se obitelji nose (Summers i sur. 2005, prema Cvitković i sur., 2013). Kvaliteta obitelji je važan pokazatelj funkcioniranja i stabilnosti svake obitelji. Kako svaki član obitelji reagira na sebi svojstven način tako i utječe na obitelj kao cjelinu. To znači da je kvaliteta obitelji odraz onoga što se događa pojedincu jer utječe na sve članove obitelji (Cvitković i sur., 2013). Može se reći da je kvaliteta života obitelji postignuta kada su potrebe pojedinca usklađene, kada obitelj uživa zajedno i kada je u mogućnosti sudjelovati u aktivnostima koje su im važne (Park i sur., 2003, prema Cvitković i sur., 2013). Za obitelji djece s teškoćama kvaliteta može biti značajno ugrožena i u područjima: zdravlje obitelji, financijsko blagostanje, obiteljski odnosi, podrška drugih ljudi i službi, utjecaj vrijednosti, karijera, odmor i rekreacija, integracija u zajednicu (Brown i sur., 2003 prema Cvitković i sur., 2013).

Može se reći da objektivne poteškoće djece i teži uvjeti obiteljskog života stvarno remete obiteljsku homeostazu i mijenjaju njihovu dinamiku (Dulčić, 2001, prema Bogdanović, 2018). Važno je spomenuti i osjećaj kompetentnosti roditelja kao onog roditelja koji je sposoban obnašati svoju roditeljsku ulogu i koji posjeduje primjerena

znanja, sposobnosti i vještine. Roditeljstvo djece s teškoćama često je obilježeno osjećajem nekompetentnosti i to osjećaj „tereta“ roditeljstva, nesigurnost, sumnja u odgojne postupke, nemogućnost utjecaja na dijete, nedovoljna znanja o odgoju djeteta, traženje „krivca“ za odgojne neuspjehe u drugome i sl. (Ljubetić, 1998, prema Milić Babić 2012). S druge strane kompetentnost roditelja se očituje u roditeljskoj sigurnosti nastupa prema djetetu, slijeđenju roditeljskog instinkta u odgoju, suočavanju s nastalim problemima, pozitivnim doživljajem osobne kompetentnosti u odgoju, vjeri u samoaktivnost djeteta, te djelotvornosti osobnih odgojnih postupaka i samoprocjenjivanje odgojnih djelovanja (Ngai i sur., 2007, prema Milić Babić, 2012). Ova područja kompetentnosti roditelja utječu i na cjelokupnu otpornost obitelji i važna su za razvoj pozitivnog roditeljstva i cjelokupnog razvoja djeteta.

1.2. Koncept otpornosti obitelji na stres

Promatranje otpornosti na stres pojedinca nemoguće je odvojiti od utjecaja njegovog okruženja i to njegove primarne zajednice - obitelji. U obitelji stalno dolazi do reorganizacije uobičajenih uloga, dinamike i strukture. U novonastaloj situaciji obitelji su više ili manje uspješne u prilagodbi. Obitelji djece s teškoćama u razvoju često ulažu puno više napora. Pa se tako prema McCubbin, McCubbin, Thompson, Han i Allen (1997) koncept otpornosti mora gledati u karakteristikama pojedinca, obitelji i socijalnog konteksta ili zajednice u kojoj obitelj živi (McCubbin, McCubbin, Thompson, Han i Allen 1997, prema, Žulić, 2016).

Zato postoje mnogi koncepti otpornosti obitelji i njezinog definiranja ali svi se slažu da na obiteljsku otpornost utječu ozbiljne krize i opetovane nedaće koje se reflektiraju na prilagodbu članova i njihovih odnosa. Jedna od najprihvaćenijih definicija je autorice Walsh (2016) koja navodi da se obiteljska otpornost odnosi na suočavanje i adaptivne procese u obitelji. To je i aktivan proces izdržljivosti, samoupravljanja i odgovora na krize izazove (Walsh, 2016, prema, Krsnik, 2018). Znači da uspješnost obitelji da prevlada stresnu situaciju i da se prilagodi novim okolnostima ovisi o načinima na koji se obitelj nosi sa stresom, štiti od djelovanja stresa, može funkcionalno organizirati i uspjeva nastaviti svakodnevni život tijekom

stresne situacije. Može se reći da je za svaku obitelj važno razvijanje, očuvanje i unaprjeđivanje njezinog kapaciteta za otpornost. Ovaj model autorice Walsh (1998) uključuje tri ključna procesa: obiteljski sustav vjerovanja, obiteljsku organizaciju i komunikaciju i rješavanje problema, a sastoji se od ukupno 9 konstrukata (Walsh 1998, prema, Ferić i sur. 2016). Ovaj model također je značajan po tome što je orijentiran na kompetencije i snage koje autorica Walsh (2002) navodi a vidljivo je u prikazu u Tablici 1 (Walsh 2002, prema, Ferić i sur. 2016).

Tablica 1. Zaštitni čimbenici / procesi (Walsh, 2002, prema Ferić i sur., 2016: 29).

OBITELJSKI SUSTAV VJEROVANJA
davanje smisla krizama i poteškoćama
<ul style="list-style-type: none"> – otpornost utemeljena na odnosima – normalizacija i kontekstualizacija nevolja – osjećaj koherentnosti: poimanje krize kao smislenog, rješivog izazova – traženje uzroka i objašnjenja
pozitivan stav
<ul style="list-style-type: none"> – nada, optimizam, povjerenje – hrabrost, usmjerenost na snage i potencijale – aktivno pristupanje izazovima i ustrajnost (stav „Ja to mogu“) – savladavanje onog što je moguće i prihvaćanje onog što se ne može promijeniti
transcedencija i duhovnost
<ul style="list-style-type: none"> – više vrijednosti i ciljevi – duhovnost: vjera, podrška zajednice, rituali – nadahnuće: vizija novih mogućnosti, kreativno izražavanje, socijalna aktivnost – preobrazba (promjena): učenje, promjena i rast iz nevolje
OBITELJSKA ORGANIZACIJA
fleksibilnost
<ul style="list-style-type: none"> – otvorenost za promjene: reorganizacija i prilagodba kao odgovor na izazove – stabilnost u poteškoćama – jako autoritativno vodstvo: odgoj, zaštita i usmjerenje – suradničko roditeljstvo – jednakost
povezanost
<ul style="list-style-type: none"> – međusobna podrška, suradnja i privrženost – poštovanje individualnih potreba, razlika i granica – ulaganje u odnose
socijalni i ekonomski resursi
<ul style="list-style-type: none"> – mobiliziranje srodničke, društvene i lokalne mreže; traženje modela i mentora – izgrađivanje financijske sigurnosti, ravnoteža između obitelji i posla
OBITELJSKA KOMUNIKACIJA I RJEŠAVANJE PROBLEMA
jasnoća
<ul style="list-style-type: none"> – jasne, dosljedne poruke (riječi i postupci) – pojašnjavanje nejasnih informacija – iskrenost
otvoreno izražavanje emocija
<ul style="list-style-type: none"> – dijeljenje svih osjećaja (radost i bol, nada i strah) – međusobna empatija, toleriranje različitosti – preuzimanje odgovornosti za osjećaje i ponašanje, te izbjegavanje okrivljavanja – humor, ugodna interakcija
suradničko rješavanje problema
<ul style="list-style-type: none"> – kreativno rješavanje problema, dosjetljivost, korištenje mogućnosti – zajedničko donošenje odluka, rješavanje konflikata, pregovaranje, pravednost, uzajamnost – usmjerenost na ciljeve, poduzimanje konkretnih koraka, izgradnja uspjeha, učenje iz pogrešaka – proaktivan stav, prevencija problema, sprečavanje kriza, priprema za buduće izazove

Još neki od starijih modela koji proučavaju obiteljsku otpornost su: ABCX model autora Burr (1973, prema, Žulić, 2016) koji se usmjerava na proces suočavanja s krizom, model FAAR pod vodstvom autora McCubbin (1983, prema, Žulić, 2016) koji se usmjerava na snage i kompetencije obitelji i model *Resilience Model of Family Adjustment and Adaptation i Family Strengths Path* koji se usmjeravaju na rizične i zaštitne čimbenike u obitelji. Modeli su se međusobno nadopunjavali i nastali su kao odgovor jedni na druge. Ovi modeli i razna istraživanja koja su se provodila zapravo su proširenje proučavanja obiteljskog stresa (Walsh, 2003, prema, Krsnik, 2018). Tako i sama riječ otpornost obilježava pozitivnu prilagodbu ili oporavak usprkos životnim situacijama. Čimbenici koji „stvaraju“ otpornost pojedinca nazvani su zaštitni čimbenici. Autori Pollard, Hawkins i Arthur (1999) definiraju zaštitne čimbenike kao one koji „*posreduju ili usporavaju učinke izloženosti rizičnim čimbenicima i smanjuju incidencije problema u ponašanju*“ (Pollard, Hawkins i Arthur, 1999, prema, Bašić, 2009: 178). Kada obitelj kao sustav, a ne zbroj jedinki, aktivira svoje zaštitne čimbenike u susretanju s nekim stresnim događajem tada pronalazi nove i uspješne načine održavanja svoje snage, granice i fleksibilnost. Prema tome izdvojit će se humor kao jedan od važnih načina nošenja sa stresom a koji je detaljnije opisanu sljedećim poglavljima.

1.2.1. Rizični i zaštitni čimbenici

U istraživanjima rizičnih čimbenika govori se o tome zašto su neki pojedinci u određenom životnom razdoblju uspješniji ili neuspješniji. Autori Mrazek i Haggerty (1994) definiraju rizične čimbenike kao „*karakteristike, varijable ili opasnosti koje ako su prisutne za određenog pojedinca, postoji veća vjerojatnost da će on, prije nego netko drugi iz opće populacije, razviti poremećaj*“ (Mrazek i Haggerty, 1994, prema, Bašić, 2009: 170). Rizični čimbenici dijele se na: *poveznici* (faktori povezani s pojavom rizičnog ponašanja), *prediktivni* (oni koji prethode rizičnom ponašanju), i *kauzalni* (pokazuju smjer prema promjenama u rizičnim ponašanjima) (Mrazek i Haggerty, 1994, prema, Bašić, 2009). Naspram definiciji rizičnih čimbenika, koji

„stvaraju“ otpornost pojedinca, nazvani su zaštitni čimbenici. Autori Pollard, Hawkins i Arthur (1999) definiraju zaštitne čimbenike kao one koji „posreduju ili usporavaju učinke izloženosti rizičnim čimbenicima i smanjuju incidencije problema u ponašanju“ (Pollard, Hawkins i Arthur, 1999, prema, Bašić, 2009: 178). Neki zaštitni čimbenici koji smanjuju vjerojatnost pojave poremećaja su veća inteligencija, otporan temperament, prosocijalno ponašanje, izloženost pojedinca okolini koja ne dozvoljava agresiju i zlorabu raznih oblika ovisnosti (Catalano i Hawkins, 1995, prema Bašić, 2009). Zaštitni čimbenici mogu se smjestiti u 3 kategorije: individualne karakteristike, povezanost s obitelji, vršnjacima, susjedstvom, zajednicom i pozitivna pravila (Hawkins i sur., 1992, prema Bašić, 2009). Vidljivo je kako je povezanost s obitelji jedan od zaštitnih faktora koji štiti pojedinca a rad na njegovom jačanju može pomoći u samom radu s obiteljima djece s teškoćama čije je kohezije narušena.

Rizični i zaštitni čimbenici su zapravo sposobnosti i poteškoće koje osoba posjeduje. Neki autori također nalažu kako je za razvoj određenog poremećaja presudan broj rizičnih faktora koji djeluje na pojedinca a ne njihova kvaliteta, vrsta ili tip. (Sameroff, 2000, prema, Vulić-Prtorić, 2003). Pregledom svih spomenutih zaštitnih i rizičnih čimbenika na velik broj faktora može se utjecati promjenom okoline u kojoj pojedinac boravi i promjenom njegovih navika i načina. Ova informacija važna nam je u radu s obitelji i djecom s teškoćama kako bismo povećanjem zaštitnih faktora nadvladali brojnost rizičnih.

Iz ovih individualnih rizičnih i zaštitnih čimbenika proizlaze i rizični i zaštitni čimbenici obitelji. Kada govorimo o karakteristikama obitelji koje su uspješne u teškim okolnostima možemo pretpostaviti da su individualne vještine članova obitelji te koje održavaju njezinu otpornost. No suočavanje s teškim situacijama u obitelji više su odraz grupnog djelovanja nego djelovanja pojedinca. Teške krizne situacije u obitelji (npr. smrt člana obitelji, razvod, nezaposlenost člana obitelji) i prisutnost konzistentnih izazovnih situacija utječu na funkcioniranje obitelji. Kako se obitelji nose s tim situacijama ovisi koje zaštitne i rizične čimbenike posjeduju. Neki od obiteljskih rizičnih faktora su: nasilje, siromaštvo, jednoroditeljske obitelji, razvod, smrt u obitelji, a zaštitni: povezanost obitelji, kulturne vrijednosti i duhovna vjerovanja (Fernandez i sur., 2013).

Ostali faktori koji su povezani s razvojem otpornosti obitelji na stres su: roditeljska empatija, njihova veća razina očekivanja, prilike za sudjelovanje i doprinos obitelji. Roditeljska empatija odnosi se na to kako roditelji razumiju svoje dijete, njihove emocije i stajalište. Oni mogu omogućiti djetetu topli odnos koji promiče obostrano poštivanje, sigurnost i zdrav socijalno-emocionalni razvoj. Velika očekivanja roditelja pomažu djeci da imaju jasnu strukturu i vođenje za ponašanja koja se očekuju od njih. Nadalje, prilike za sudjelovanje i doprinos obitelji koje roditelji pružaju promiču autonomiju i odgovornost djece. Na taj način se omogućuje prilike za lakše donošenje odluka i rješavanje problema (Benard, 2004, prema, Fernandez i sur., 2013).

Identifikacija i analiza karakteristika obiteljske otpornosti uklapa se u socio-ekološki model koji najbolje objašnjava kako se obitelji nose s izazovnim situacijama. Prema Benzies i Mychasiuk (2009) manje obitelji, zreli i stariji roditelji i dvostruka primanja faktori su koji potiču otpornost obitelji. Također važnu ulogu imaju i kvaliteta veze između roditelja, razina povezanosti i pozitivni odnosi između djeteta i roditelja (Benzies i Mychasiuk, 2009, prema, Fernandez i sur., 2013). Ovi faktori izrazito su važni jer govore koliko je bitna uloga roditelja u razvoju otpornosti obitelji i prema tome koliko rad s roditeljima utječe na dinamiku cijele obitelji.

Autori Scorgie, Wilgosh i McDonald (1998, prema, Hartshorne, 2013) su pregledom istraživanja o tome koji su zaštitni ali i rizični faktori obitelji djece s teškoćama sumirali u 4 varijable: obitelj, roditelj, dijete, okruženje. Pokazalo se da u varijabli obitelj viši socioekonomski status nije značajan prediktor u nošenju sa stresom. Kohezija obitelji se pokazala da utječe na stres i zadovoljstvom bračnom vezom. Izdržljivost obitelji veliki je prediktor otpornosti na stres. Obitelji koje imaju više razine izdržljivosti percipiraju stresne situacije kao izazov i češće koriste strategije nošenja sa stresom. Nadalje, obitelji koje imaju sposobnost da nađu više raznovrsnih rješenja na problem bolje se nose sa izazovima u školi, brigom o djetetu, toalet trening, hranjenjem djeteta i slično. Pokazalo se da su uloge u obitelji i odgovornosti generalno veće u obiteljima djece s teškoćama, pogotovo kod majki. obitelji s dva roditelja bolje se nose sa stresom nego jednoroditeljske obitelji. Kada se istraživala varijabla roditeljstva pokazalo se da je zadovoljstvo brakom veliki prediktor dobrobiti cijele

obitelji. Majke koje imaju unutarnji lokus kontrole pokazuju veće adaptivne vještine i socijalnu podršku. Očevi koji misle da su kompetentniji u brizi za dijete osjećaju manje stresa što također pozitivno utječe na majke. Generalno nedostatak vremena roditelja zbog brige i obveza oko djeteta s teškoćama smanjuje aktivnosti i kontakte sa supružnikom i ostalom djecom u obitelji. Istraživači su pratili varijablu djeteta u istraživanjima. Pokazalo se da stupanj teškoće i dob djeteta ne utječe toliko na stres u obitelji koliko prognoza, problemi u ponašanju, komunikaciji i nedostatak napretka djeteta. Roditelji ženske djece pokazuju bolju adaptaciju od roditelja muške djece. Također, temperament i emocionalna responzivnost djeteta ima utjecaj na prilagodbu obitelji pa tako i otpornost na stres. Četvrta varijabla koja se tiče okoline odnosi se na socijalne stavove, podršku socijalnih mreža i suradnju sa stručnjacima. Sposobnost roditelja da se nosi s nepromišljenim ponašanjima ljudi u zajednici povezana je s manjom razinom stresa (Hartshorne, 2013).

Pregledom literature često prevladava usmjerenje na one aspekte čovjekova razvoja koji negativno utječu na njegov život. Kao odgovor na ovakvo stajalište razvila se pozitivna psihologija. To je uža znanstvena disciplina koja istražuje koje pozitivne faktore koriste pojedinci kako bi optimalno funkcionirali i razvijali se. Usredotočuje se na one izvore, procese i mehanizme koji vode pozitivnim ishodima (Elias i Merriam, 1980, prema Rijavec, i sur., 2008).

1.3. Humor kao strategija nošenja sa stresom

Kao što je navedeno, u mnogim istraživanjima veći je naglasak stavljen na stres i negativne aspekte osoba koje rade s osjetljivim skupinama. Manje se pažnje posvećuje tome kako se te osobe nose sa stresom korištenjem svojih snaga (Abel, 2002). Manje je onih istraživanja koja se usmjeravaju na strategije suočavanja (*coping strategies*) koje osobe koriste kako bi se nosile sa ulogama koje imaju i na faktore koji utječu na usvajanje i korištenje različitih strategija suočavanja sa stresom. Postoje dvije klasifikacije strategija suočavanja koje osobe koriste: *usmjerene na problem* i *usmjerene na emocije*. Tijekom vremena mehanizmi nošenja sa stresom (ili strategije suočavanja) se mijenjaju od početne *usmjerenosti na problem* prema *usmjerenosti na*

emocije (npr. korištenje medikamenata za prikrivanje stresa). Nalazi otkrivaju kako je usmjerenost na probleme i gledanje na promjenu kao izazov bolje nego usmjerenost na emocije (Chappell, 2009, prema, Horstan, 2013).

Nema ništa neobično u tome kada netko vidi ili čuje nešto smiješno da se nasmije, to jednostavno znači da osoba reagira na stimulans koji mu je smiješan. Smijeh je univerzalan kod svih ljudi bez obzira na kulturu i spol (Rieger, 2004, prema Horstman, 2013). Humor i smijeh se ne mogu opisati prema nekoj formuli zato što su subjektivni i svaka osoba ih percipira na jedinstven način ovisno o kulturi, osobnoj povijesti i osobnosti/ličnosti (Horstman, 2013, prema Geiger, 2007). Prema Steve Sultanoff, predsjedniku *American Association for Therapeutic Humor (AATH)*, postoje tri komponente humora: um (kognitivno doživljavanje humora), radost (emocionalna) i smijeh (fiziološka). AATH je neprofitna organizacija koja je posvećena istraživanju i primjeni humora u svrhu postizanja pozitivnih promjena. Humor pruža bezbrojne koristi za naše cjelokupno zdravlje i dobrobit uključujući reduciranje stresa, veću otpornost, smanjenje depresivnih simptoma, čak i povećava toleranciju na bol (<https://www.aath.org/>). To znači da obuhvaća um, tijelo i duh – cijelu osobu (Geiger, 2007, prema, Horstman, 2013). Ove činjenice zaista idu u prilog humoru kao strategiji nošenja sa stresom u raznim životnim situacijama.

Kupier (1995) zaključuje da pojedinci s višom razinom smisla za humor mijenjaju perspektivu kada se nose s teškim životnim situacijama tako da gledaju stvari s pozitivnije strane više nego oni koji imaju nižu razinu smisla za humor. Autor zaključuje da bi povećana razina smisla za humor pomogla pojedincu da gleda na pozitivniju stranu u raznim životnim okolnostima i situacijama. Osim što humor povećava pozitivnu percepciju, humor povećava i vjerojatnost da osoba svjesnije ulaže napor: za traženje alternativnih pogleda na problem, da se emocionalno distancira od stresa i samim time smanji proživljavanje negativnog učinka (Kuper, 1995, prema, Kuiper, 2012). U slijedećem poglavlju dan je pregled analize literature koja povezuje humor i otpornost osobe na stresne događaje, traume i gubitke.

1.3.1. Humor i otpornost na stres

Autor Kuiper (1995) promatra humor kroz perspektivu otpornosti na stres. Dao je pregled pristupa otpornosti kao konceptu uključujući i rad pozitivne psihologije i nekoliko istraživanja koja su išla u smjeru prepoznavanja efekata humora. Ta istraživanja proučavaju humor kroz prikaz anegdotskih zapisa, ispituju učinke moderatora i kognitivnih procjena humora na psihološku dobrobit pojedinca. Iako su ovi početni nalazi obećavajući zapravo je većina istraživanja koja se bavila otpornosti koristila humor kao jedini čimbenik otpornosti koji ima pozitivan učinak. Tako na primjer model *stilova humora* potvrđuju adaptivne i maladaptivne aspekte humora naglašavajući istovremeno negativnu i pozitivnu strane regulacije emocija u suočavanju sa stresom. Ovaj model se koristi za razumijevanje ograničenja i potencijalnih unapređenja koje ima koncept i perspektiva humora. Takva istraživanja olakšala bi implementaciju humora u razne programe i vježbe (Kuper, 1995, prema, Kuiper, 2012).

Tijekom prošlog desetljeća pozitivna psihologija razvila je mjere za dimenzije snaga i pozitivnih intervencija koje mogu dovesti do poboljšanja zdravog stila života i veće psihološke dobrobiti (Schueller,2010, prema Kuiper, 2012). Izmjerene su 24 snage, odnosno *Values in Action Inventory of Strengths* (VIA-IS) među kojima su najčešće istraživački potvrđene snage: biti voljen, humor, ljubaznost, socijalna inteligencija, otvorenost prema iskustvima (Peterson i sur., 2008, prema Kuiper, 2012). Istraživači su pokazali da su nekoliko tih snaga značajni prediktori dobrobiti i zadovoljstva životom uključujući nadu, uživanje (engl. *zest*), humor, zahvalnost, ljubav i znatiželju (Gillhamet i sur., 2010, prema Kuiper,2012). Ovdje su humor autori Peterson, Ruch, Beermann, Park i Seligman (2008) definirali kao općenito pozitivan stav (kao na primjer, voli se smijati i šaliti, može nasmijati druge ljude) koji najviše doprinosi zadovoljstvu životom. Zanimljivo je da u vidu otpornosti snage: ljubaznost, humor, vođenje (engl. *leadership*), ljubav, socijalna inteligencija, omogućuju pojedincu da „raste“ čak i nakon traumatskih teških događaja kao što su životno ugrožavajuće situacije, napadi ili bolesti (Peterson i sur., 2008, prema Kuiper,2012). U prilog tome ide činjenica da su neke snage još veći prediktori za post-traumatski

oporavak nakon depresije ili disfunkcionalnih negativnih stavova (Huta i Hawley, 2010, prema Kuiper, 2012).

Zaključno koncept ili pristup otpornosti, uključujući rad pozitivne psihologije vodi prema preusmjeravanju ili reorijentaciji u istraživanjima u vezi dobrobiti i kvaliteti života koja zapravo uzima u obzir kako pojedinac može rasti u pozitivnom smjeru, tj. kako da postane otporniji u suočavanju sa stresnim životnim situacijama. Umjesto da se samo uzima u obzir kako negativna životna iskustva i teškoće utječe negativno na dobrobit ova orijentacija na otpornost uzima u obzir potencijalne uloge koje imaju osobine ličnosti i snage osobe (Kuiper, 2012). Usmjeravanje na snage koje osoba posjeduje više se okreće prema humanističkom i holističkom pristupu u radu s pojedincem.

Humor kao aspekt osobne otpornosti prvo se istraživao prikupljanjem anegdotskih prikazima i studija slučaja u kojima se koristio humor kao strategija suočavanja s teškim traumatskim događajima s kojima se obično susreće osoblje hitnih služba (policajci, vatrogasci i djelatnici zdravstva). U ovim vrlo stresnim zanimanjima osoblje često koristi ciničan humora ili crni humor (engl. *gallows humor*) kako bi smanjili napetost, „ventilirali“ svoje osjećaje i nosili se sa stresom u tim okolnostima (Van Wormer i Boes, 1997, prema Kuiper, 2012). Korištenje humora u ovim situacijama pomoglo je osoblju da se „odvoje“ ili distanciraju, da zadrže grupnu koheziju i održe socijalnu podršku kako im je na kraju omogućila učinkovito djelovati u tim traumatičnim okolnostima (Kuiper, 2012).

Nadalje neka longitudinalna istraživanja autora Ong, Bergeman i Bisconti (2004) procjenjivala su humor kao strategiju suočavanja, kakav je percipirani stres, faktore koji pozitivno utječu i depresiju na uzorku od 34 žene čiji su muževi umrli (udovice). Ovo istraživanje pokazuje da je povećano korištenje humora u periodu gubitka pomoglo povećati emocionalnu otpornost. Točnije, udovice koje su više koristile humor tijekom žalovanja bile su sposobnije izraziti pozitivne emocije i odvojiti se od se negativnih što je na kraju rezultiralo manjim brojem depresivnih simptoma (Ong, Bergeman i Bisconti, 2004, prema, Kuiper, 2012).

Ove spoznaje važne su nam postavke za opravdanost implementiranja humora u praksu edukacijsko-rehabilitacijske djelatnosti ali za poticanje ove snage kod svih ostalih uključenih u navedeni proces osobito kod roditelja djece s teškoćama u razvoju. Nadalje ako je važno razvijati humor kod nas samim važno je i znati i kako se humor razvija kod djece kojima treba pružiti podršku na tom putu.

1.3.2. Razvoj humora kod djece

Je li „*imati smisla za humor*“ stvarno toliko važno? Autorica Lyon (2006) se pitala da li djeca koja „*imaju smisla za humor*“ imaju više prijatelja, bolje funkcioniraju u školi i općenito imaju bolje emocionalno i fizičko zdravlje ili ne? Iz razloga što humor još nije psihološki konstrukt (kao npr. inteligencija ili ekstraverzija) ne postoji standardiziran koncept smisla za humor za koji bi se znanstvenici složili (Martin, 1998, prema Lyon, 2006). Premda još uvijek nemamo dokaze koji humor vrednuju kao samostalni koncept koji bi se mogao staviti u odnos s ostalim konstruktima i bio dio fokusa istraživanja.

Relativno je malo istraživanja koja proučavaju kako djeca koriste humor u socijalnim vezama i koja je etiologija individualnih razlika u humoru među osobama (Manke, 1998, prema Lyon, 2006). Promatrajući *humor kao nešto što promiče zdrav i optimistični pogled na život*, autor Paul McGhee (1988) tvrdi da je humor socijalna komponentna i da igra veliku ulogu u facilitiranju socijalnih interakcija, razvoju prijateljstva i popularnosti, osigurava socijalno prihvaćena ponašanja, izražavanja neprijateljstva ili ublažavanje asertivnog ili dominantnog stila interakcija. Također smatra da poticanje ranog razvoja humora pomaže u optimizaciji dječjeg socijalnog razvoja (McGhee, 1988, prema, Lyon, 2006).

Humor kao socijalni fenomen dijeli se na tri glavna aspekta: *responzivni* (osmijeh, smijanje, veselost), *produktivni* (iniciranje humora, govorenje šala, „fizičko glupiranje“) ili *kombinirani humor*. U većini slučajeva osmijeh i smijanje javlja se kao odgovor na podražaje kada su prisutne druge osobe (Bainum i sur., 1984, prema Lyon, 2006). Bergen (1998) smatra da humor, isto kao i igra, najbolje „cvjeta“ u sigurnom i

neformalnom okruženju i kada je dijete s osobama koje poznaje. To će utjecat na kvantitetu izraženog humora i njegovu prirodu (Bergen, 1998, prema, Lyon, 2006). Neka istraživanja također pokazuju da se u obitelji humor najčešće izražava navečer u kuhinji i dnevnom boravku, a najmanje se javljao popodne ili u obiteljskom autu (Lyon, 2006).

Počeci „*smisla za humor*“ javljaju se od najranije dobi. Bebe se osmjehuju i smiju i na taj način stupaju u interakciju s drugima i svijetom oko sebe (Levine, 1972, prema Lyon, 2006). Razvojni psiholog Paul McGhee (1988) govori o humoru kao funkciji djetetove razine kognitivnog razvoja naročito njihove sposobnosti susretanja sa simbolima (McGhee, 1988, prema, Lyon, 2006).

Ove spoznaje o razvoju humora prema dobi bitan je za poticanje humora kod djece s teškoćama u razvoju i njegove implikacije u njihov život. Paul McGhee (1979) predlaže 4 stadija razvoja humora kod djece prema Piagetovim razvojnim stadijima koji su prikazani u Tablici 3 (McGhee, 1979, prema, Lyon, 2006).

Tablica 3. Prikaz stadija razvoja humora (McGhee, 1979, prema Lyon, 2006).

<p>Prvi stadij Od 18 do 24 mjeseci</p>	<ul style="list-style-type: none"> Djeca zamjenjuju jedan objekt sa drugim (simboli) <p>Na primjer kada oblačite dijete pa mu stavite čarapu na nos ili na ruku to bi moglo izazvati da se dijete smije – ako je dijete zna da se čarapa nosi na stopalu</p>
<p>Drugi stadij Od 2 do 3 godine</p>	<ul style="list-style-type: none"> Prvi puta se javljaju verbalne šale Iako se čini da je to jednostavno ovo predstavlja višu razinu kognitivnog funkcioniranja – traži apstraktno mišljenje i memoriju <p>Na primjer Djetetu će biti smiješno zvati psa „mačka“ ili mamu „tata“ Za razliku od prvog stadija u kojem objekt mora biti prisutan u ovom stadiju dijete više ne treba fizičku potporu da bi smislilo šalu</p>
<p>Treći stadij 3 godine</p>	<ul style="list-style-type: none"> Zbog djetetovog povećanja znanja o svijetu dijete traži drugačiji humor <p>Na primjer sada više nije dovoljno psa zvati mačkom već će biti potrebno da se uz to dodaju zvukovi kakve mačka proizvodi. Dijete često zabavlja apsurdni vizualni podražaji koji se dodaju, na primjer crtanje dugog repa i malih šiljastih uši na sliku psa. Ne zato što je to nelogično nego zato što izgleda smiješno. Ta neusklađenost koja je smiješna u ovoj fazi je vizualna ne logična</p>

<p>Četvrti stadij Od 3 do 6/7 godina</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Javlja se humor kakvog imaju odrasli • Ovaj stadij karakterizira mogućnost djeteta da razumije dvojako značenje koje riječi i rečenice ponekad sadrže. <p>Većina sedmogodišnjaka može istovremeno razumjeti dvojako značenje riječi ili fraze. Većina sedmogodišnjaka razumjela bi sljedeću šalu: “Hodaju dvije dlake ulicom, jednu pregazi auto, a druga kaže ovo je bilo za dlaku.”</p>
--	--

„*Smisao za humor*“ ne kreće se samo unutar usko određenih stadija nego se povećava i proširuje s dobi na veće područje i na više tipova/vrsta humora (McGhee, 1979, prema Lyon, 2006). U istraživanju Socha i Kelly (1994) pokazalo se da djeca koja su 3. stadiju izražavaju više prosocijalni humor dok djeca koja su u 4. stadiju izražavaju više antisocijalnog (Socha i Kelly, 1994, prema Lyon, 2006). Ironije se javlja kod djece između 5. i 6. godine a razumijevanje sarkazma između 8. i 9. godine (Dews i sur., 1996, prema Lyon, 2006). Capelli i sur. (1990) nalaze da mlađa djeca uglavnom nisu svjesna sarkazma i ovisе o kontekstu. Čini se da više prepoznaju sarkazam s obzirom na intonaciju (Capelli i sur., 1990, prema Lyon, 2006).

Istraživanje Bergena (2003) pokazalo je da ne postoje značajne razlike između ženske i muške djece u dobi od 6 godina kada se istražuje „*smisao za humor*“. Ženska i muška djeca objašnjavaju da je nešto smiješno jer: radnje nisu bile dosljedne, zbog izgleda ili verbalizacije ili nemogućih/nerealnih događaja (konceptualne nepodudarnosti). Muška djeca procjenjivana su (od strane roditelja i učitelja) kao smješnija za razliku od ženske djece, bez obzira na dob. Objašnjenje leži u tome da roditelji i učitelji vjerojatno očekuju dječake da imaju više smisla za humor nego djevojčice (Bergena, 2003, prema Lyon, 2006). Prema McGheeu i Canzleru (1976) pokazalo se da je vjerojatnije da dječaci, za razliku od djevojčica, inicirati i respondirati na humor i najviše u okruženju izvan doma. Druga istraživanja pak pokazuju da su djevojčice responzivnije na humor (primjećuju i odgovaraju na humor) dok dječaci ostvaruju veće rezultate na učestalosti uporabe napasnog/hostilnog humora za razliku od djevojčica koje to rade manje (McGheeu i Canzleru, 1976, prema Lyon, 2006). Da dječaci imaju veću tendenciju koristiti i uživati u napasnom humoru, istraživač Sherman (1988) objašnjava time što dječaci sebe međusobno procjenjuju da su više socijalno prihvaćeni i smješniji nego kada djevojčice procjenjuju jedna drugu.

Generalno se može reći da dječaci koriste više agresivan humor i način komunikacije međusobno i s djevojčicama (Sherman, 1988, prema, Lyon, 2006). Ova činjenica ovisi i o tome tko promatra humor, odnosno ono što zvuči napasno djevojčicama zvuči sasvim razumno i očekivano za nekog dječaka (Lyon, 2006).

Razlike između spola mogu značajno pridonijeti razumijevanju na koji način djevojčice a na koji dječaci koriste i reproduciraju humor u situacijama kada bi ga koristili kao facilitator učenja ili vještinu koja se razvija i uči.

Djeca najčešće obraćaju pozornost na ono što ih nasmijava. Učenje koje je smiješno drži njihovu pažnju Humor olakšava učenje jer je zabavno i veselo. Pri tome se mora paziti da se ne koristi vrsta humora kao što je ironija jer ona sadrži puno kontradikcija. Uvođenjem takve vrste humora učenje može biti kontraproduktivno (McGhee, 1989, prema Lyon, 2006).

Pozitivno potkrepljenje humora povećava njegovu upotrebu (Zin, 1981, prema, Lyon, 2006). Honig (1988, prema, Lyon, 2006) gleda na koje načine odrasli mogu podupirati djecu da razumiju, uvažavaju i stvaraju humor u igri i verbalno u socijalnim interakcijama.

Ova postavka važna je za roditelje djece s teškoćama jer kazuje kako se na dimenziju humora može utjecati i prema tome podizati kvaliteta življenja samog djeteta, roditelja i obitelji. To nadalje znači da bi roditelji djece s teškoćama mogli učiti dijete da koristi humor kao način nošenja sa stresom u izazovnim situacijama.

Zanimljiva je i činjenica da djeca u dobi od 3 godine kojoj je nedostajala majka povećano koriste humor kao strategiju nošenja sa stresom. Isto tako kada su istraživali osobine ličnosti profesionalnih komičara, cirkuskih klaunova pokazalo se da su njihove majke bile manje ljubazne, manje suosjećajne i manje intimno povezane sa svojom djecom i više sebične (Fisher i Fisher, 1981, prema, Lyon, 2006). Martin (1998, prema, Lyon, 2006) kaže kako osobe koje imaju veću tendenciju producirati humor kako bi zabavili druge možda to rade kako bi nadomjestili rane gubitke i teškoće.

Postaje jasno, ako kao bića imamo sklonost prema humoru kao načinu nošenja sa stresom, da će roditelji i njegovatelji htjeti podržati ovaj zdrav i prirodni instinkt kod svoje djece (Lyon, 2006).

1.4. Dosadašnja istraživanja o humoru

Istraživanja u vezi stresa pokazuju povezanost psihološkog distresa i humora koji se pokazao da štiti pojedinca od negativnih učinaka stresa (Martin and Lefcourt, 1983, prema, Horstman, 2013). Također istraživanja pokazuju da je dobar smisao za humor povezan s opuštanjem mišića, kontrolom boli i neugode, pozitivnim raspoloženjem i cjelokupnim psihičkim zdravljem uključujući i zdravi self-koncept (Abel, 1998, prema, Horstman, 2013). Humor je jedan od najefektivnijih i zdravijih načina da osoba zadrži mentalnu ravnotežu i perspektivu u stresnim situacijama (Horstman, 2013).

U istraživanju *Humor As a Coping Mechanism In Caregiver Stress* autorica Horstman (2013) tematskom analizom autorica definira 3 prednosti koje ima korištenje humora: *bijeg, oslobađanje od stresa, iskustva i situacije koje popravljaju raspoloženje* (engl. „*A Pick-Me-Up*“). Prednost *bijega* znači da osobe korištenjem humora bježe od realnosti situacije. Ovaj privremeni bijeg nužan je kako bi se spriječilo da osobe postanu depresivne ili dožive „burn-out“. *Oslobađanje od stresa* kao prednost koju ima humor ogleda se u tome što su ispitanici istaknuli da jer humor jedan od glavnih načina nošenja sa stresom. Humor i smijeh je nešto što su prepoznali da mogu koristiti bilo kada bilo gdje. (Horstman, 2013).

Kada govorimo o roditeljima djece s teškoćama ove spoznaje mogle bi probuditi želju za uvođenjem humora u situacije svakodnevnog života.

Istraživanja koja dovode u vezu humor i kognitivnu komponentu opisuju humor kao onaj koji stvara kognitivno-afektivni promjenu. To znači da ima sposobnost da „rekonstruira“ situaciju tako da se čini manje ugrožavajuća a da istodobno oslobađa od emocija povezanih s percipiranom opasnosti i redukcijom fiziološke pobuđenosti (Martin i sur., 1993, prema Abel, 2002). Ova činjenica je važna kako bi se dodatno

istražile kognitivne alternative. Kognitivne alternative koristile bi se kao odgovor na stresne situacije i kako bi osobe pomoću njih mogle reducirati negativne utjecaje stvarnih i percipiranih „opasnosti“ u obiteljima djece s teškoćama.

2. Problem istraživanja

Kroz mnoga istraživanja može se reći da su roditelji djece s teškoćama u razvoju pod pojačanim stresom, pogoršano je mentalno zdravlje, osjećaju krivnju, poremećeno im je fizičko funkcioniranje, umorni su i iscrpljeni, naručena je obiteljska koherentnost i prisutna je određena socijalna izolacija. Također pokazalo se da je kvaliteta života roditelja djece s teškoćama u razvoju narušena (i to više kod majki djece) i u korelaciji s depresivnim raspoloženjima, obilježena roditeljskim distresom, nedostatkom socijalne podrške i primjene izbjegavanja kao strategije nošenja sa stresom (Bogdanović, 2018).

S druge strane istraživanja su pokazala da se roditelji djece s teškoćama osjećaju kompetentnije i zadovoljnije ujedno i bolje zadovoljavaju potrebe djeteta i odnose pozitivno prema njemu neovisno o njegovom zdravstvenom stanju. Taj doživljaj kompetentnosti uvelike ovisi o roditeljskom samopoimanju koji je povezan s dobrobiti roditelja i pozitivnim ishodima roditeljstva (Babić, 2012).

Do sada u Hrvatskoj nisu rađena ovakva istraživanja koja bi povezivala otpornost obitelji i humora u obitelji djece s teškoćama. Humor kao strategija nošenja sa stresom dio je mentalnog zdravlja i otpornosti na stres koji je rezultat socijalne podrške. Prema autorima Rieger i College (2004) metodom intervjua pokušat će se dati odgovor kakvu funkciju imaju humor u obiteljima djece s teškoćama: humor kao sredstvo/način učenja, humor kao oblik rješavanja problema, humor kao način povezivanja, humor kao oblik komunikacije, humor kao način sprečavanja ostalih oblika koji uključuju kritiziranje nekog, humor kao izraz slobode, humor kao način izgradnje optimističnog razmišljanja, humor kao način otkrivanja razigranog duha u sebi (Rieger i College, 2004).

Ova postavke su važne za obitelji djece s teškoćama u razvoju i pruža opravdan razlog za dodatna istraživanja ovog područja. Smatram da se ovaj mehanizam nošenja sa stresom koji svi posjedujemo premalo osvještavamo kod sebe samih, djece s teškoćama i njihovih obitelji i ostalih sudionika rehabilitacijskog procesa. Ovaj

jednostavan alat također može biti snažno oružje i nova kvaliteta rada edukacijskog rehabilitatora s obitelji djece s teškoćama ali i neizostavno sredstvo podrške u njihovim životima.

3. CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj kvantitativnog dijela istraživanja

Osnovni cilj ovog istraživanja je ispitati odnos između otpornosti i humora roditelja djece s teškoćama u razvoju.

Specifični ciljevi:

- 1) ispitati odnos između dimenzija otpornosti roditelja djece s teškoćama i humora kao strategije nošenja sa stresom
- 2) Ispitati odnos između otpornosti i humora kod roditelja djece s teškoćama u razvoju s obzirom na njihova demografska obilježja

Cilj kvalitativnog dijela istraživanja

Cilj istraživanja je saznati kako roditelji djece s teškoćama **definiraju humor**, u kojim obiteljskim situacijama **koriste humor**, na koji način **povezuju humor i teškoće** te **koju ulogu ima humor** u njihovoj obitelji

4. HIPOTEZE I ISTRAŽIVAČKA PITANJA

Hipoteze

Na osnovu spoznaja dosadašnjih istraživanja i relevantne literature pretpostavljeno je sljedeće:

H1: S obzirom na provedena istraživanja i teorijski okvir očekuje se da postoji značajna pozitivna povezanost između dimenzija Obiteljska komunikacija i rješavanje problema, Obiteljska povezanost i Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama te humora kao strategije nošenja sa stresom kod roditelja djece s teškoćama

H2: Očekuju se značajna pozitivna povezanost između dimenzija Obiteljska komunikacija i rješavanje problema, Obiteljska povezanost i Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama i dobi djeteta s teškoćama, manjeg broja djece u obitelji, bračnog statusa, višeg obrazovanja i dobi roditelja djece s teškoćama. Što se tiče humora očekuje se značajna pozitivna povezanost s dobi djeteta s teškoćama i višom razinom obrazovanja roditelja djece s teškoćama

Istraživačka pitanja

U kvalitativnom dijelu istraživanja postavljena su sljedeća istraživačka pitanja:

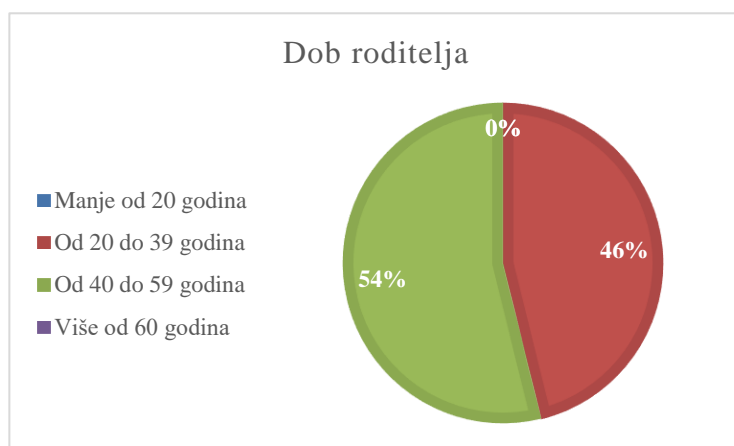
- 1) Kako roditelji djece s teškoćama objašnjavaju što za njih znači humor u kontekstu svoje obitelji?
- 2) U kojim situacijama se obitelj s djetetom s teškoćama smije, priča šale ili šaljive priče?
- 3) Kakvu ulogu ima humor u kontekstu teškoća njihove djece u obitelji?

5. METODE

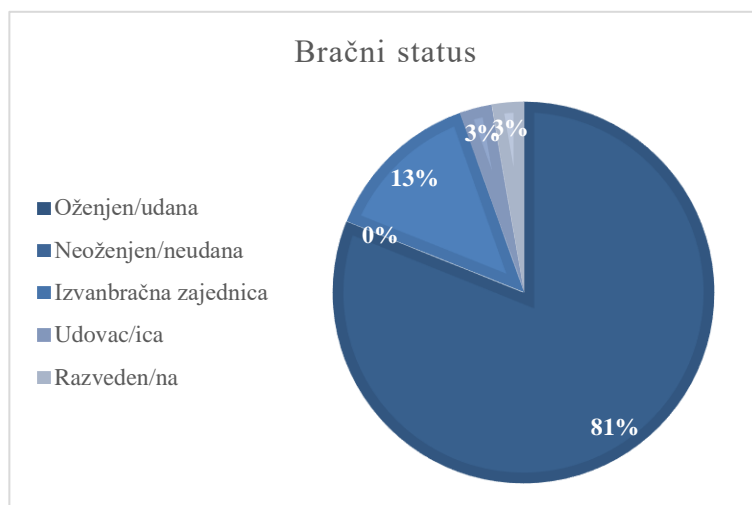
5.1. Ispitanici

Istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku od N=39 (ž= 32, m=7) roditelja djece s teškoćama. Dob roditelja koji su ispitivani podjednako je zastupljen u kategorijama od 20 do 39 godina (N=18, 46.2%) i od 40 do 59 (N=21, 53.8%) što je prikazano na Slici 1. Najviše je obitelji koja ima troje djece (N=14, 35.9%), nešto manje koje ima jedno dijete (N=11, 28.2%). Na Slici 2. vidljivo je da je najviše roditelja oženjeno/udano (N=30, 76.9%) a najmanje onih koji su u izvanbračnoj zajednici (N=5, 12.8%). Najviše roditelja ima završeno više/visoko obrazovanje (N=24, 61.5%), zatim slijedi redom srednje obrazovanje (N=12, 30.8%), doktorat (N=4, 5.1%) i osnovno (N=1, 2.6%). Većina roditelja je zaposlena (N=20, 51.3%), podjednaki broj roditelja je zaposleno na skraćeno radno vrijeme (N=7, 17.9%) i onih koji su nezaposleni (N=6, 15.4%) a najmanje roditelja koji su u mirovini (N=1, 2.6%).

Slika 1. Prikaz ispitanih roditelja s obzirom na dob

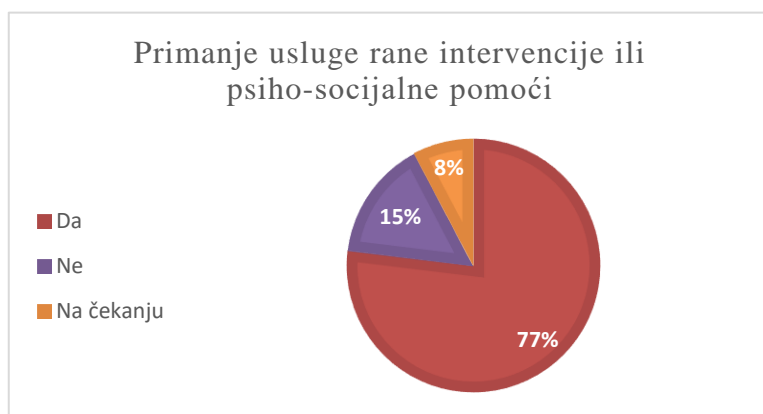

Slika 2. Prikaz ispitanih roditelja s obzirom na bračni status

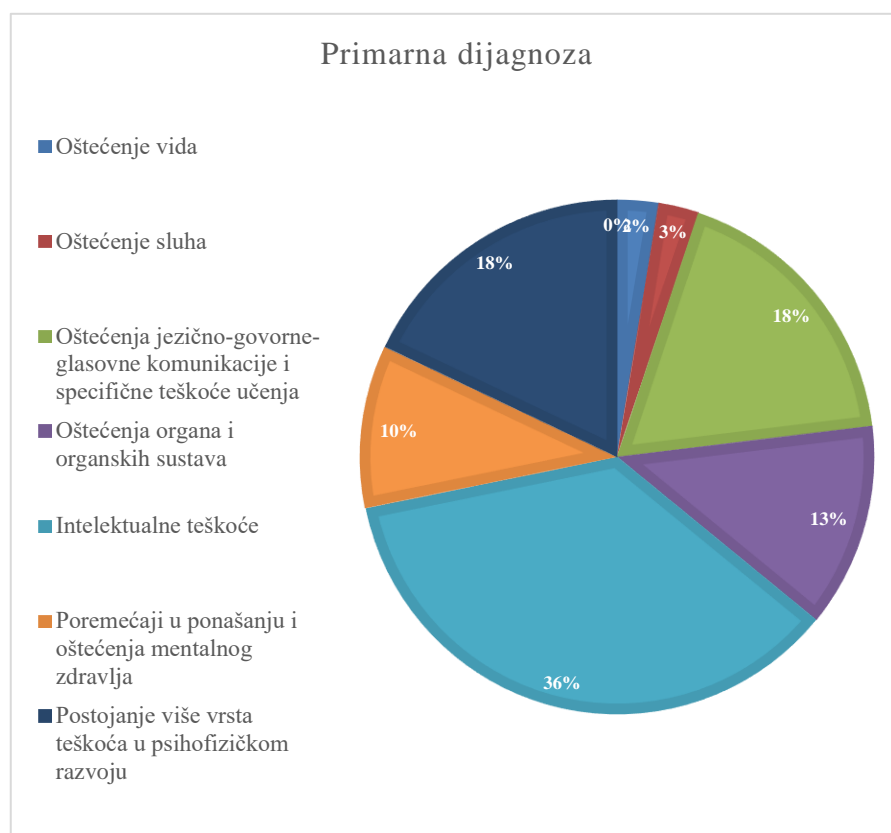

Od ukupnog broja djece (N=39, ž=14, m=25) na Slici 3 prikazano je da je njih 30 obuhvaćeno ranom intervencijom ili uslugom psiho-socijalne pomoći (76.9%), njih 6 (15.4%) ne prima usluge iz rane intervencije ili psiho-socijalne pomoći a 3 (7.7%) ih je na čekanju. U uzorku djece s teškoćama koja su prikazana na Slici 4. najviše je djece koja imaju intelektualne teškoće (N=14, 35.9%) zatim podjednako djece koja imaju oštećenja jezično-govorno-glasovne komunikacije i specifične teškoće učenja (N=7, 17.9%) i postojanje više vrsta teškoća u psihofizičkom razvoju (N=7, 17.9%). Nešto manje djece ima oštećenja organa i organskih sustava (N=5, 12.8%) i poremećaja u ponašanju i oštećenja mentalnog zdravlja (N=4, 10.3%), a najmanje je djece koja imaju oštećenja sluha (N=1, 2.6%) i vida (N=1, 2.6%).

Slika 3. Prikaz djece s obzirom na primanje usluga rane intervencije ili psiho-socijalne pomoći

Slika 4. Prikaz djece s obzirom na primarnu dijagnozu

Sudionici kvalitativnog dijela istraživanja su 5 roditelja djece s teškoćama u razvoju. Iz udruge roditelja djece s teškoćama ih je 3 koji imaju između 20 do 39 godina djecu muškog spola od njih troje, jedno ima 8 a dvoje 9 godina i imaju primarnu dijagnozu iz skupine oštećenja jezično-govorne-glasovne komunikacije i specifične teškoće učenja i poremećaje u ponašanju i oštećenju mentalnog zdravlja (ADHD, poremećaji u ponašanju). Sva 3 roditelja imaju završeno srednje obrazovanje i nezaposleni su. Jedna ima 1, druga 2 a treća 3 djece u obitelji.

Iz druge udruge roditelja djece s teškoćama intervjuirani su roditelji koji imaju između 40 i 59 godina i djecu dobi od 17 i 24 godine. Primarna dijagnoza djece je cerebralna paraliza. Oba roditelja su oženjena/udana. Jedan od roditelja ima završeno više/visoko obrazovanje a jedan doktorat i zaposleni su na puno radno vrijeme. Jedno dijete prima usluge iz psiho-socijalne pomoći a drugo ne prima. Jedna obitelj ima 7, a druga 3 djece u obitelji.

Način na koji su sudionici bili pozvani u istraživanje bio je preko kontakt osoba iz udruga koje su dobile sve potrebne informacije o provedbi. Kontakt osoba primila je molbu za istraživanje, kontakt podatke i kratki opis istraživanja. Nakon odaziva roditelja u istraživanje, istraživač je sam kontaktirao osobe preko kontakt broja te dogovorio termin provođenja intervjua.

Sporazum istraživača i sudionika istraživanja kreiran je za potrebe ovog istraživanja te je predstavljen roditeljima koji su se odazvali. U prvom kontaktu s roditeljem djece s teškoćama istraživač se predstavio, zahvalio na odazivu te opisao temu, cilj i svrhu istraživanja, jasno navodeći ulogu i doprinos sudionika samom istraživanju. Nakon što je roditelj pročitao informirani pristanak za sudjelovanje u istraživanju i dao pristanak za sudjelovanje u istraživanju i korištenju rezultata u znanstvene i nastavne svrhe.

Tehnika uzorkovanja u ovom istraživanju obilježje je fenomenološkog pristupa u kvalitativnim istraživanjima. Radu se o tehnici namjernog uzorkovanja. To je pristup u kojem se odabir sudionika vrši prema nekom kriteriju koji osigurava veću homogenost i bolju informiranost samog sudionika o temi razgovora (Miles, Huberman, 1994).

5.2. Mjerni instrument

U istraživanju ispitana su demografska obilježja roditelja djece s teškoćama te otpornost obitelji i humora njezinih članova kombinacijom triju upitnika: otpornosti obitelji i humora. Prikupljeni podaci su anonimni, te se njihova obrada radila na grupnoj razini.

U prvom dijelu upitnika roditelji su dali svoje demografske podatke odabirom jednog ponuđenog odgovora u vezi djeteta i svoje obitelji.

Upitnik za procjenu otpornosti obitelji preuzet je iz istraživanja *Metrijska obilježja instrumenta za mjerenje komponente otpornosti obitelji: Upitnik za procjenu*

otpornosti obitelji (FRAS) čije su autorice Ferić, Maurović i Žižak (2016). U originalu upitnik je razvila Sixbey (2005) instrument *Family Resilience Assessment Scale – FRAS* koji ima 54 čestice podijeljene u 6 faktora. Ispitanici su odgovore davali na skali Likertovog tipa i to od 1 = *U potpunosti se ne slažem* do 4 = *U potpunosti se slažem*. Ukupna pouzdanost je od $\alpha=0,960$. Pouzdanost svakog faktora iznosi: Obiteljska komunikacija i rješavanje problema (27 čestica, $\alpha = 0.960$), Korištenje ekonomskih i socijalnih resursa (8 čestica, $\alpha = 0.850$), Zadržavanje pozitivne perspektive (6 čestica, $\alpha = 0.860$), Obiteljska povezanost (6 čestica, $\alpha = 0.700$), Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama (3 čestice, $\alpha = 0.74$) i Duhovnost obitelji (4 čestice, $\alpha = 0.88$). Za potrebe ovog istraživanja korištene su **tri faktora** (ukupno 41 čestica): **Obiteljska komunikacija i rješavanje problema** (27 čestica), **Obiteljska povezanost** (7 čestica) i **Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama** (7 čestice). U istraživanju Ferić i sur. (2016) deskriptivni rezultati dobiveni na uzorku roditelja (N=220, ž=120, m=100) iz Hrvatske su: Obiteljska komunikacija i rješavanje problema M=3,13 i SD=0,34, Obiteljska povezanost M=2,48 i SD=0,71 i Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama M=2,77 i SD=0,42. Mjere srednjih vrijednosti i standardne devijacije govore da su ispitanici na faktorima Obiteljska komunikacija i rješavanje problema i Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama nešto niže od prosjeka s obzirom na mogući raspon. Vrijednosti standardnih devijacija faktora Obiteljska povezanost podudaraju se s teorijskim prosjekom što bi značilo da ispitanici procjenjuju svoje vještine niti dobro niti lose.

U **Upitniku za procjenu humora** roditelji su izrazili koliko se slaže i ne slažu sa određenim tvrdnjama u vezi produciranja humora, odgovora na humor, koliko koriste humor u svakodnevnom životu i slično. Ovaj upitnika izrađen je kombinacijom dvaju instrumenta: Skalom za procjenu humora kao strategije nošenja sa stresom (*The Coping Humor Scale - CHS*, Martin i Lefcourt, 1983) i Skalom za procjenu orijentacije na humor (*The Humor Orientation Scale – HOS*, Steven i Melanie Booth-Butterfield, 1991).

Skala za procjenu humora kao strategije nošenja sa stresom (*The Coping Humor Scale - CHS*, Martin i Lefcourt, 1983) namijenjena je da izmjeri stupanj korištenja humora u stresnim situacijama. Pokazalo se kako ova skala korelira i s više

generalnim upotrebama humora kao na primjer skale koje mjere samoprocjenu humora, vršnjačku procjenu smisla za humor i povećane razine imunoglobulina. Znači ova skala ne pokazuje koji tip humora osoba koristi kada se nosi sa stresom već da li ga općenito koristi pojedinac u tim situacijama (Martin i Lefcourt, 1983, prema, Kuiper i sur., 1993). **Skala za procjenu humora kao strategije nošenja sa stresom** sadrži 7 čestica koje su napisane kao izjave poput: *Često izgubim smisao za humor kada se nalazim u problem, Moram priznati da bi mi život vjerojatno bio puno lakši da imam više smisla za humor* ili *Iskustvo mi je pokazalo da je humor često djelotvoran način nošenja s problemima*. Ispitanici trebaju zaokružiti koliko se slažu ili ne slažu s ponuđenim tvrdnjama na skali Likertovog tipa u rasponu od 1 do 5 (*1= Izrazito se ne slažem, 2= Ne slažem se, 3= Niti se slažem, niti se ne slažem, 4= Slažem se, 5= Izrazito se slažem*). Zaokruženi brojevi se zbrajaju (izuzev čestica 1 i 4 koje se boduju nakon rekodiranja), te se dobiva ukupan rezultat na skali. Koeficijent pouzdanosti dobiveni na ovom testu su prosječno u rasponu od $\alpha=0,600$ do $\alpha=0,700$ a test-retestom koeficijent pouzdanosti iznosi $r=0.80$ dobiveni tijekom vremenskog perioda od 12 tjedana (Martin, 1996). U ovom istraživanju dobivena Cronbach alpha za skalu CHS je $\alpha =0,713$. Norme za ovaj instrument dobiveni na uzorku od $N=244$ ispitanika su $M=20,2$ sa standardnom devijacijom $SD=3,56$. Od ukupnog uzorka njih $N=120$, $M=19,9$ i $SD=3,87$ je bilo muških ispitanika a $N=124$ ženskih sa $M=20,5$ i $SD=3,27$ (Martin, 1996).

Skala za procjenu orijentacije na humor (*The Humor Orientation Scale – HOS*, Steven i Melanie Booth-Butterfield, 1991) koristi se za procjenu individualnih razlika u reproduciranju humora. Pozadina ovog upitnika je kognitivni aspekt koje je temelj modela simboličkog procesuiranja. Ova skala Likertovog tipa mjeri sposobnost osobe da producira humor i nasmije druge ljude. Skala za procjenu orijentacije na humor sadrži ukupno 17 čestica a njih 11 odnosi se na pričanje šala, 8 na pričanje smiješnih priča, 2 na općenito korištenje humora u komunikaciji i 1 koja zahtjeva usporedbu s drugima. Osobe koje postižu veće rezultate na ovoj skali (izuzev čestica 3, 6, 7, 9, 10, 13, 14 koje se pri zbrajanju trebaju rekodirati) objektivno su procijenjeni kao više smiješni kada pričaju šale i smiješne priče (Booth-Butterfield i Booth-Butterfield, 1991, prema, Christman, 2018). Prema tome najmanje se može ostvariti

17 bodova a najviše 85. Skala mjeri orijentacije na humor u komunikaciji i interpersonalnim situacijama a sadrži 17 čestica sa izjavama kao što su: *Obično pričam šale i smiješne priče kada sam u grupi, Lako se mogu sjetiti šala i smiješnih priča i Moji prijatelji ne bi rekli da sam smiješna osoba*. Ispitanici su trebali upisati broj od 1 do 5 (1= *Izrazito se ne slažem*, 2= *Ne slažem se*, 3= *Niti se slažem, niti se ne slažem*, 4= *Slažem se*, 5= *Izrazito se slažem*). U originalnom istraživanju deskriptivnom analizom dobiveni su $M=59,4$ sa standardnom devijacijom $SD=9,2$ i srednja vrijednost za pojedine čestice $M=3,5$ (Jones, 2006). Autori Booth-Butterfield i Booth-Butterfield utvrdili su pouzdanost i valjanost mjernog instrumenta s ukupnom Cronbach Alptom $\alpha=0,930$. Koeficijent pouzdanosti (Cronbach alpha) dobiveni u ovom istraživanju za skalu HOS iznosi $\alpha =0,888$ (Booth-Butterfield i Booth-Butterfield, 1991, prema, Christman, 2018).

5.3. Metoda prikupljanja podataka u kvalitativnom dijelu istraživanju

Cilj kvalitativnog dijela istraživanja je dobiti dublji uvid u to kako roditelji percipiraju humor i koje su njegove funkcije u obitelji te je stoga izabrana kvalitativna metoda polustrukturiranog intervjua. Navedena metoda pogodna je za ovo istraživanje jer istovremeno pruža fleksibilnost i provedbu isplaniranog ispitivanja.

Polustrukturirani intervjua je tehnika prikupljanja podataka u kojem ispitiivač ima unaprijed određena pitanja za intervjua, ali ima slobodu slijediti sudionika istraživanja i njemu važne spoznaje i teme. Pitanja u intervjuu su otvorenog tipa i složena su prema određenom redoslijedu. Ovom tehnikom željelo se utvrditi mišljenja i stavovi ispitanika. (Tkalac Verčić i sur., 2010).

Polustrukturirani intervjua provodio se s roditeljima djece s teškoćama u razvoju. Upitnik je preuzet, prilagođen i preveden od autora Rieger i College (2004) iz njihovog istraživanja *Explorations of the Functions of Humor and Other Types of Fun Among Families of Children With Disabilities*. Pitanja idu redom tako da se počinje od općenitog (npr. Kako biste definirali humor?) prema konkretnom (npr. Što mislite tko i na koji način povlači granice između onoga što je „smiješno“ i onog što nije

smiješno?). Pitanja postavljena roditeljima oblikovana su tako da ukazuju na određenu funkciju humora i to na područja: humor kao sredstvo/način učenja, humor kao oblik rješavanja problema, humor kao način povezivanja, humor kao oblik komunikacije, humor kao način sprečavanja ostalih oblika koji uključuju kritiziranje nekog, humor kao izraz slobode, humor kao način izgradnje optimističnog razmišljanja, humor kao način otkrivanja razigranog duha u sebi.

Vodilo se računa da su pitanja jednostavna i jednoznačna. Postavljanjem pitanja željelo se uvažavati specifičnost ispitanika i njegov položaj u obitelji (Tkalac Verčić i sur., 2010). Uz prethodnu najavu i suglasnost intervju je sniman diktafonom preko mobitela radi postizanja valjanosti podataka i kasnijeg transkribiranja.

5.4. Pitanja za intervju

1. Što osjećate kad čujete riječ humor? Što za vas znači humor u kontekstu vaše obitelji?
2. Možete li se sjetiti i prepričati neke situacije, priče, šale ili druge događaje koji su Vas i Vašu obitelj nasmijale?
3. Mislite li da su Vam ti trenutci, priče, šale i slično pomogle da prebrodite neugodne situacije, velika razočaranja, strah ili uznemirenost? Zašto?
4. Što mislite tko ima smisla za humor i u kojim situacijama u vašoj obitelji?
5. Kako se osjećate kada ste okruženi ljudima/članovima obitelji koji vas mogu nasmijati?
6. Kako se osjećate kada pričate o humoru u kontekstu Vaše obitelji?
7. Kako povezujete humor/duhovitost i teškoće s kojima se susrećete u svom svakodnevnom obiteljskom životu?

8. Što mislite tko i na koji način inicira humoristične/duhovite interakcije u kontekstu teškoća?
9. Što mislite tko i na koji način povlači granice između onoga što je „smiješno“ i onog što nije smiješno?
10. Koje su funkcije humora u životu Vaše obitelji? Možete li opisati čemu služi humor u Vašoj obitelji?
11. Koje su Vaše osobne preferencije i pogledi na humor?

5.5. Način provedbe istraživanja

Istraživanje **kvantitativnog dijela istraživanja** provedeno je tijekom svibnja, lipnja i srpnja 2019. godine nakon odobrene molbe dekanata Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Nakon slanja molbi putem e-maila za istraživanje upitnici su podijeljeni u dvije udruge roditelja djece s teškoćama a ostatak podataka prikupljen je izrađenim upitnikom preko GoogleFormsa objavljenih na Facebook stranicama udruga roditelja djece s teškoćama. Ovjereni dopisi dekanata Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta slani su prema potrebi odgovorim osobama udruga. Navedeno je da zbog povećanog stresa u obitelji djece s teškoćama i mogućim nepovoljnim posljedicama istog istraživanje se bavi korištenjem humora koji se pokazao kao jednom od strategija nošenja sa stresom a koji je dio mentalnog zdravlja i otpornosti na stres. Naglašeno jest da je doista važno kakvo je ponašanje djece u određenim situacijama, te su zamoljeni objektivni odgovori odgajatelja. Također je istaknuto kako je sudjelovanje potpuno dobrovoljno i anonimno te će se prikupljeni podaci promatrati na grupnoj razini. Nakon obrade podataka i obrane diplomskog rada svi zainteresirani sudionici dobit će diplomski rad elektronskim putem.

U jednoj udruzi roditelja djece s teškoćama ukupno je prikupljeno N=4 upitnika, a u drugoj udruzi ukupno N=5 te ostatak je prikupljen online upitnikom GoogleForms ukupno N=30.

Zadatak svakog roditelja bio je ispuniti demografski dio upitnika o djetetu i obitelji označavanjem jednog od ponuđenim odgovora. Kod ispunjavanja upitnika otpornosti roditelji su trebali izraziti slaganje ili ne slaganje zaokruživanjem brojeva od 1 do 5 s ponuđenim tvrdnjama koja se odnose na njihovu obitelj. U 2 upitnika koja se odnose na humor roditelji su trebali zaokružiti ili upisati broj od 1 do 5 koja se odnose na to samoprocjenu korištenja humora kao strategije nošenja u stresnim i izazovnim situacijama.

U obradi rezultata istraživanja korišten je računalni program SPSS 21. Za demografske faktore i dimenzije otpornosti i humora korištena je deskriptivna analiza u kojoj su opisani i rezultati srednje vrijednosti i standardne devijacije. Za analizu povezanosti korišten je Spearmanov koeficijent korelacije.

Planirano provođenje **kvalitativnog dijela istraživanja** uključivalo je pripremu prije provedbe. Proučavana je literatura kako bi se sastavio teorijski koncept istraživanja, definiranje cilja istraživanja i istraživačkih pitanja, izradu protokola za bilježenje dojmova, izradu sporazuma istraživača i sudionika istraživanja, planiranje provedbe intervjua sastavljanjem pitanja te planiranje mjesta provedbe istraživanja. Pitanja koja su sastavljena za provođenje intervjua navedena su u dijelu koji se odnosi na interpretaciju.

Istraživanje je provedeno u prostoru udruga. Intervju se odvijao u prostoriji za individualan rad s djecom s teškoćama i u prostorijama za sastanke roditelja. Roditelj i istraživač sjedili su u foteljama jedan nasuprot drugoga.

Intervju je proveden u prijednevnom satima, vrijeme provedbe je iznosilo oko 20 minuta i snimano je preko mobitel aplikacije *Recorder*. Razgovor je tekao u ugodnoj atmosferi, osobe su bile otvorene i nisu imale otpor prema određenom pitanju ili temi. Roditelji su ostavili dojam opuštenih i komunikativnih osoba.

Iako su na početku intervjua neki roditelji bili nesigurni u davanju odgovora ponovila sam da su nam u istraživanju važna mišljenja i stavovi roditelja a ne znanje koje imaju na određenu temu. Tijekom provedbe intervjua ponavljanjem samog

naslova istraživanja i postavljanjem dodatnog pitanja razgovor je dobio prostor za produblјivanje teme. Roditelji tada pričaju u kojim se sve situacijama smije svojem djetetu odnosno njegovoj teškoći koju ima. Kao istraživač dobila sam dojam da su na neka pitanja koja su postavljena dobiveni isti odgovori, pa se činilo da se pitanja ponavljaju i zamaraju sudionika. Nastojala sam na kraju intervjua pitati sudionika što mi je bilo vrijedno u ovom intervjuu, imali li potrebe nešto prokomentirati ili dodatno raspraviti na neku temu.

Provedeno istraživanje u svojoj fazi planiranja, provedbe i prikazivanje rezultata slijedi načela Etičkog kodeksa Odbora za etiku u znanosti i visokom obrazovanju (Odbor za etiku u znanosti i visokom obrazovanju, 2006). Poseban naglasak u ovom istraživanju usmjeren je na poštivanje **članka 2 ovog kodeksa** u dijelu kojim se ističe kako se „*rezultati znanstvenih istraživanja, prikupljaju se u skladu s najvišim standardima etičke i znanstvene prakse, poštujući najviše tehničke standarde*“ te kako se podrazumijeva da „*prikazani rezultati istraživanja u bilo kojem obliku dosljedno odgovaraju provedenim istraživanjima te ni u najmanjoj mjeri ne postoji izmišljanje, krivotvorenje ili plagiranje podataka, rezultata, ideja, postupaka ili riječi u postupcima predlaganja, provođenja, revizije ili prikazivanja istraživanja*“ (Odbor za znanosti i visokom obrazovanju, 2006, str.1-2). Također posebna se briga u istraživanju vodila o zaštiti ispitanika „*pri tome je potrebno jamčiti dragovoljno sudjelovanje svih ispitanika, povjerljivost, tajnost i anonimnost podataka o ispitanicima te povoljan omjer boljitka/rizika za ispitanike*“. (Odbor za znanosti i visokom obrazovanju, 2006, str.3).

6. REZULTATI I RASPRAVA KVANTITATIVNOG DIJELA ISTRAŽIVANJA

Zadatak ovog istraživanja bio je ispitati odnos između dimenzija otpornosti roditelja djece s teškoćama i humora kao strategije nošenja sa stresom i ispitati odnos otpornosti i humora kod roditelja djece s teškoćama u razvoju i njihovih demografskih obilježja: dob, spol djeteta, primarna dijagnoza djeteta, prima li dijete usluge iz psihosocijalne pomoći, spol, dob roditelj, broj djece u obitelji, bračni status, razina završenog obrazovanja i radni status.

U ovom istraživanju djelomično je potvrđena pretpostavka o pozitivnoj povezanosti dimenzija otpornosti i humora u obitelji djece s teškoćama u razvoju. Dobivena je značajna negativna povezanost između rezultata faktora Obiteljska povezanost i rezultata Skala za procjenu humora kao strategije nošenja sa stresom. To znači da što je veća obiteljska povezanost roditelji manje koriste humor kao strategiju nošenja sa stresom.

Dobiveni je ukupni rezultati na upitniku otpornosti nešto su veći kod roditelja djece s teškoćama u razvoju nego kod tipične populacije roditelja. Ukupni rezultati na skalama za procjenu humora obrnuto su proporcionalni u odnosu na tipičnu populaciju.

Što se tiče demografskih obilježja dobivena je značajna negativna povezanost između skale za procjenu orijentacije na humor i dobi ispitanika. To znači da porastom dobi opada razina korištenja humora, odnosno što je osoba starije manje će koristiti humor. Također, uočena je značajna pozitivna povezanost između skale za procjenu humora kao strategije nošenja sa stresom i broja djece u obitelji. Prema tome, obitelji koje imaju veći broj djece više će koristiti humor kao strategiju nošenja sa stresom.

6.1. Otpornost obitelji djece s teškoćama u razvoju

U Tablici 4. prikazani su rezultati osnovnih statističkih parametara Upitnika za procjenu otpornosti obitelji (FRAS) na 3 dimenzije/faktora. Ukupna mjera pouzdanosti (Cronbach alpha) za 3 mjerene dimenzije iznosi $\alpha=0,945$ što znači da je

unutarnja valjanost dobra. Najveća srednja vrijednost utvrđena je na Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama ($M=4,07$, $SD=2,00$). Na dimenziji poteškoće nešto manju vrijednost ima dimenzija Obiteljska povezanost ($M=3,69$, $SD=2,00$), zatim Obiteljska komunikacija i rješavanje problema ($M=3,40$ $SD=10,60$).

U istraživanju Ferić i sur. (2016) Metrijska obilježja instrumenta za mjerenje komponente otpornosti obitelji: Upitnik za procjenu otpornosti obitelji (FRAS) dobiveni deskriptivni rezultati za faktore Obiteljska komunikacija i rješavanje problema $M=3,13$ i $SD=0,34$, Obiteljska povezanost $M=2,48$ i $SD=0,71$ i Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama $M=2,77$ i $SD=0,42$.

Rezultati pokazuju da su ukupne srednje vrijednosti nešto veće od roditelja djece s teškoćama ovog istraživanja nego rezultati istraživanja ukupne srednje vrijednosti dobivene od roditelja tipične populacije u Hrvatskoj. Prema ovome moglo bi se reći da **roditelji djece s teškoćama imaju više razine otpornosti** nego roditelji tipične populacije. Ovi rezultati zapravo pokazuju da se tijekom izloženosti stresnim situacijama i razvija otpornost roditelja na stres.

Tablica 4. Osnovni deskriptivni statistički parametri (M, SD, minimum i maksimum rezultata) upitnika FRAS dimenzija: Obiteljska komunikacija i rješavanje problema, Obiteljska povezanost i Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama.

	M	SD	minimum	maksimum
Obiteljska komunikacija i rješavanje problema	3,40	10,60	2,26	4,07
Obiteljska povezanost	3,36	2,00	3,14	4,29
Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama	4,07	3,17	3,14	5

6.2. Humor kao strategija nošenja sa stresom roditelja djece s teškoćama u razvoju

Tablica 5 prikazuje statističke parametre rezultata Skala za procjenu humora kao strategije nošenja sa stresom (CHS) i Skala za procjenu orijentacije na humor (HOS) procjenjivanih roditelja. Dobivene srednje vrijednosti na Skali za procjenu humora kao strategije nošenja sa stresom (CHS) su $M=3,58$ i standardna devijacija $SD=4,07$ što su veći rezultati nego iz normi koje je dobio autor Lefcourt (2001) a koje iznose $M=2,89$ i $SD=3,56$ (Lefcourt, 2001). Prema ovim podacima to bi značilo da **roditelji djece s teškoćama više koriste humor kao strategiju nošenja sa stresom** nego tipična populacija. Rezultati provedene Skale za procjenu orijentacije na humor (HOS) za srednju vrijednost je $M=3,28$ i $SD=3,56$ u ovom istraživanju, podjednaki su sa istraživanjem autora upitnika Booth-Butterfield i Booth-Butterfield (1991) a iznose $M=3,49$ i $SD=9,2$ (Booth-Butterfield i Booth-Butterfield, 1991, prema, Christman, 2018).

Tablica 5. Osnovni deskriptivni statistički parametri (M, SD, minimum i maksimum rezultata) za rezultate Skale za procjenu humora kao strategije nošenja sa stresom (CHS) i Skale za procjenu orijentacije na humor (HOS) upitnika.

	M	SD	minimum	maksimum
CHS	3,58	4,07	2,43	5
HOS	3,28	8,81	2,12	4,12

6.3. Odnos otpornosti i humora u obitelji djece s teškoćama u razvoju

Utvrđena je statistički značajna povezanost između nekih dimenzija otpornosti i humora u obitelji djece s teškoćama u razvoju. Vidljivo je kako je dimenzija Obiteljska povezanost značajno negativno povezana s humorom kao strategijom nošenja sa stresom ($r= -0.035$). To bi značilo da što je **veća razina korištenja humora kao strategije nošenja sa stresom manja je razinu obiteljske povezanosti** koja je dio

otpornosti obitelji. Moguće da kada obitelj previše koristi humor kao strategiju izbjegavanja pa se nemaju prilike međusobno suočavati s neugodnim i iskrenim emocijama. To međusobno dijeljenje utječe na povezivanje unutar obitelji i na stvaranje otpornosti. Također, ovi nalazi mogu se povezati sa istraživanjima koja pokazuju da osobe koje često koriste humor kao strategiju nošenja sa stresom zapravo u djetinjstvu nisu imali tople, sigurne i povezujuće odnose unutar obitelji i bili su skloniji depresiji. Nadalje, javlja se značajna pozitivna povezanost između rezultata Skale za procjenu humora kao strategije nošenja sa stresom (CHS) i Skale za procjenu orijentacije na humor (HOS) ($r= 0,493$) što govori da roditelji kojima je humor strategija nošenja sa stresom će i ujedno i češće koristiti humor. Daljnjom analizom povezanosti dimenzija Upitnik za procjenu otpornosti obitelji (FRAS) te Skale za procjenu humora kao strategije nošenja sa stresom (CHS) i Skale za procjenu orijentacije na humor (HOS) nisu dobiveni značajni koeficijenti.

Tablica 6. Povezanost otpornosti (Obiteljska komunikacija i rješavanje problema, Obiteljska povezanost, Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama), humora (CHS, HOS) i nekih demografskih obilježja (dob roditelja, dob djeteta, broj djece u obitelji) (* $p<0,05$; ** $p<0,01$).

	OTPORNOST _UKUPNO	CHS	HOS
OTPORNOST_UKUPNO	1,00	.293	.981
OTPORNOST_KOMUNIKACIJA	.965**	.296	.056
OTPORNOST_POVEZANOST	.745**	-.035**	-.079
OTPORNOST_SPOSOBNOST	.852**	-.062	-.094
CHS	.293	1,00	.002
HOS	.004	.493**	1,00
Dob roditelja	-.211	.095	-.023**
Dob djeteta	.152	.328*	.880
Broj djece u obitelji	.105	.017*	.035

Legenda: OTPORNOST_UKUPNO- Upitnik za procjenu otpornosti obitelji,
 OTPORNOST_KOMUNIKACIJA- Obiteljska komunikacija i rješavanje problema,
 OTPORNOST_POVEZANOST- Obiteljska povezanost,
 OTPORNOST_SPOSOBNOST- Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama
 CHS- The Coping Humor Scale,
 HOS- The Humor Orientation Scale

Sociodemografska obilježja

Pregledom Tablice 6. utvrđeno je da postoji značajna negativna povezanost između dobi roditelja i rezultata na skali za procjenu orijentacije na humor (HOS) ($r = -0,023$). Ovaj podatak govori da roditelji djece s teškoćama **što su stariji koriste manje humora**. Ova tendencija mogla bi se objasniti time što roditelji djece s teškoćama tijekom godina postaju iscrpljeniji kada se susreću s izazovima odgoja svoje djece s teškoćama ili biraju neke druge vrste strategija nošenja sa stresom.

Što se tiče dobi djeteta ona je značajno pozitivno povezana sa skalom za procjenu humora kao strategije nošenja sa stresom (CHS) ($r = 0,328$). Prema tome **što je dijete s teškoćama starije roditelji više koriste humor kao strategiju nošenja sa stresom**. Ovaj rezultat može si objasniti time što roditelji djece s teškoćama nakon što znaju i prihvate dijagnozu lakše se nose sa izazovnim situacijama njihovog roditeljstva. Moguće je da se roditeljima lakše nositi s različitostima odrastanja njihova djeteta s teškoćama baš kroz humor.

Također, pokazala se značajna pozitivna povezanost između broja djece i skale za procjenu humora kao strategije nošenja sa stresom (CHS) ($r = 0,017$). To znači što je **broj djece u obiteljima djece s teškoćama veći, veća je i razina korištenja humora** kao strategija nošenja sa stresom. Može se reći da što je obitelj brojnija roditelji više koriste humor. Vjerojatnije da su u tim obiteljima djeca različite dobi, u različitoj razvojnoj fazi, različitih ličnosti, temperamenta pa roditelji koriste humor kako bi spriječili ili umanjili konfliktni potencijal u obiteljskoj dinamici.

U tekstu koji slijedi pokušat ćemo dati neke odgovore na pitanja i upotpuniti spoznaje proizašle iz teorije i kvantitativnog dijela ovog istraživanja daljnjim otvaranjem problema istraživanja i kvalitativnom analizom podataka prikupljenih individualnim i grupnim intervjuom.

7. KVALITATIVNA ANALIZA PODATAKA

U istraživanju korištena je kvalitativna analiza odnosno postupak sažimanja i strukturiranja tekstualnih podataka da bi se dobilo razumijevanje rezultata istraživanja. Transkript je strukturiran da se dođe do ključnih informacija i novih uvida i to prema točno određenim koracima. Korištena je tematska analiza – metoda kvalitativne analize. Tematska analiza je metoda koja pronalazi, analizira i izvještava o različitim temama koje se pojavljuju u podacima (Braun, Clarke, 2006).

Korištena je tematska teoretska analiza (theoretical thematic analysis); vrsta tematske analize koja se dijeli s obzirom na način dolaženja do rezultata. Ova analiza dolazi do rezultata od teorijskih pretpostavki prema podacima odnosno "odozgo prema dolje", a teme proizlaze iz istraživačkog teoretskog okvira interesa koji određuju analitički okvir (Braun, Clarke, 2006).

Prema načinu na koji će teme biti prepoznata odabrana je semantička tematska analiza (semantic themes) a to znači da će se izvještavati o točno onome što nam je sudionik rekao i ne tražimo druga značenja izvan izrečenog (Braun, Clarke, 2006).

Analiza podataka se odvija kroz postupak kodiranja. To je jedan od koraka dolaženja do rezultata u kvalitativnim istraživanjima. Prije kodiranja (*precoding phase*) potrebno je bilo iz snimke intervjua napraviti transkript.

Koraci otvorenog kodiranja u tematskoj analizi su:

- Stvaranje kodiranja kojim se izjave sudionika oblikuje u kodove (davanje značenja podacima) i/ili potkategorije
- stvaranje tema/kategorija odnosno pripitivanje u koju temu spada kod ili o čemu se tematski radi u kodu
- stvaranje podtema/potkategorija koje specifično objašnjavaju određenu temu/kategoriju u kodovima (Charmaz, 2006).

U nastavku poglavlja slijedi primjer postupka kodiranja za 3 istraživačka pitanja:

1. *Kako roditelji djece s teškoćama objašnjavaju što za njih znači humor u kontekstu svoje obitelji?*

2. U kojim situacijama se obitelj s djetetom s teškoćama smije, priča šale ili šaljive priče?
3. Kakvu ulogu ima humor u kontekstu teškoća njihove djece u obitelji?

Tablica 7. Tijek kodiranja podataka za 2. istraživačko pitanje *U kojim situacijama se obitelj s djetetom s teškoćama smije, priča šale ili šaljive priče?*

Istraživačko pitanje: <i>U kojim situacijama se obitelj smije, priča šale ili šaljive priče s djetetom s teškoćama?</i>			
TEMATSKO PODRUČJE: SITUACIJE U KOJIMA SE OBITELJ SMIJE I ŠALI			
IZJAVE SUDIONIKA	KODOVI	KATEGORIJE/TEME	POTKATEGORIJE (Specifičnosti kategorija u potkategorijama)
<i>Svakodnevno ima takvih. To kod nas ne fali. Uglavnom ima puno toga. Tipa moj L. pleše i onda se posklizne pa padne, a ima ga onak' malo više i onda se on prvi počne smijati, naravno da se mi svi smijemo...Kod nas je uvijek veselo i bučno.</i>		Humor kao način sprečavanja drugih da se ne rugaju/ismijavaju	Smijati se „ne smiješnim“ stvarima/situacijama
<i>Uvijek lijepo kad se čovjek smije i kad sve okrenemo na šalu i kad sam ja ljuta na njih i ono da ne ispadne da ja stalno vičem na djecu i to. Onda se znamo našaliti na to sve.</i>		Humor kao sredstvo oslobađanja od negativnih emocija i „prirodni lijek“ za oslobađanje od stresa	Opuštanje, oslobađanje od tenzije, zabrinutosti Način promjene raspoloženja

<p><i>Al kad je nešto veliko, kad se nešto ružno desi vani i onda da ja ne budem babaroga svaki put onda ja znam njima to kroz priču pa se smijemo pa bolje shvate. A ne da ja njima objašnjavam, trubim nešto.</i></p>		<p>Humor kao način učenja</p>	<p>Humor kao sredstvo učenja lijepog ponašanja</p>
<p><i>Svi imamo neki sarkazam u sebi pa se ono malo smijemo na tuđi račun obavezno.</i></p>		<p>Humor kao oblik komunikacije</p>	<p>Zežati druge u vezi svakodnevnih situacija</p>
<p><i>Pa mislim da je to normalno da treba biti pozitivan. Ak' je nešto humoristično ili smješno uglavnom budem i ja sama u tom trenutku sretna.</i></p>		<p>Humor kao sredstvo oslobađanja od negativnih emocija i „prirodni lijek“ za oslobađanje od stresa</p>	<p>Način promjene raspoloženja</p>
<p><i>Te situacije su uglavnom kad smo mi svi zajedno doma. Onda imamo nekakve igre. Uvijek od te igre bude nešto jako smješno gdje se svi smijemo. Iako meni nekad i nije smješno, ja se smijem jer se oni smiju.</i></p>		<p>Humor kao način povezivanja</p>	<p>Povezivanje s ostalim članovima obitelji kroz smijeh</p>
<p><i>Nešto nas na nešto asocira negdje kad budemo i onda se mi toga prisjetimo i onak' dovoljno je da</i></p>		<p>Humor kao način otkrivanja razigranog duha u sebi</p>	<p>Otkrivanje unutarnje zaigranosti</p>

<p><i>se samo pogledamo i onda se opalimo smijati.</i></p>			
<p><i>I kak' je on po prirodi onak' jako šaljiv. Sad kad je krenuo u školu i počeo je čitati nešto je govorio „rima, prima“ i sve te neke šaljive situacije, zgode. On je dijete koje kuži šale i fore pa se onda uvijek s njim tak' glupiramo. On nas svakodnevno zabavlja i izvlači da se smijemo</i></p>		<p>Humor kao način povezivanja</p>	<p>Stvaranje veze među članovima obitelji</p>
<p><i>Ja uvijek želim reći nešto uvijek s nekakve vedrije strane pa onda evo i muž to prihvati...jer da bi došli do humora moramo i razgovarati pa se onda to tako sve okrene.</i></p>		<p>Humor kao oblik komunikacije</p>	<p>Zežati druge u vezi svakodnevnih situacija</p>
<p><i>Pa ono kad dođeš tamo na te susrete. Pa čuješ „E znaš ono mi se nije dalo raditi, pa dobro...ti to napravi pol pa ću ja pol, pa ćemo se dogovoriti.“ (smije se). Kad razmijeniš iskustva mogu reći da to dosta pomaže.</i></p>		<p>Humor kao način povezivanja</p>	<p>Povezivanje s ostalim članovima obitelji koje imaju djecu s teškoćama</p>
<p><i>Recimo K. je dosta emocionalno ne zrelo dijete i to se vidi. Kad je na satu kad dobije zadatke on se počne plakat jer ga je strah od neuspjeha.</i></p>		<p>Humor kao oblik rješavanja problema</p>	<p>Razgovarati o stvarima koje te uznemiravaju</p>

<p><i>Evo treba ga ohrabriti: „Pa dobro, smiri se, udahni. Pa dobro, šta nije, svijet propao.“ Tako mi malo, čisto da ga nasmijemo. Kažemo „Malo se odmorimo, pa ćemo onda dalje“. Onda to tako nekako sve prevedem na pozitivnu stranu da on to tako nekako doživi na što lakši način.</i></p>			
<p><i>Jako sretno i zadovoljno. Moram priznat da jako malo takvih osoba danas ima. Imam osjećaj kao da je moje dijete sad nešto drugačije. On je k'o sva ostala djeca.</i></p>		<p>Humor kao način sprečavanja drugih da se ne rugaju/ismijavaju</p>	<p>Spriječiti druge da ti se ne smiju</p>
<p><i>Ostale su mi u sjećaju krstitke moga maloga... I sad krenem da mu stavim čistu pelenu, pokakao se, ajde da se samo pokakao, al' on je tako „štricnuo“ (smije se). To je išlo. A familija mi ulazi na vrata a ja... ono sve po podu... taman po djedu...a ljudi na vratima. Bilo je idi ponovno idemo svi na presvlačenje. I to je baš bio smijeh, evo unuk te počastio.</i></p>		<p>Humor kao način sprečavanja drugih da se ne rugaju/ismijavaju</p>	<p>Smijati se „ne baš tako smiješnim“ situacijama</p>
<p><i>Znači bez razgovora, bez razumijevanja i tog osmijeha na licu jednostavno nema smisla.</i></p>		<p>Humor kao sredstvo oslobađanja od negativnih emocija i „prirodni lijek“ za oslobađanje od stresa</p>	<p>Opuštanje, oslobađanje od tenzije, zabrinutosti</p>

<p><i>Pogotovo kad su djeca u pitanju tu se možemo nasmijati. Kaže mi neki dan mama dobio sam 3 iz hrvatskog i imam ću 3 zaključno: „Pa šta mama, i to je za ljude, šta 'očeš“ . (smije se) Pa dobro zašto ja njemu nešto prigovaram, pa k'o da sam ja nešto bila bolja. (smije se).</i></p>			
<p><i>Kad dođete tamo na odjel i kada vidite mrsku sestru onda je gotovo sve padne u vodu, nemate volje ni za šta. Kad ona vas tako lijepo prijatno sa osmijehom dočeka, jednostavno osjećajte tu neku pozitivnu energiju već vam ide.</i></p>		<p>Humor kao način povezivanja</p>	<p>Povezivanje s ostalima</p>
<p><i>Često tako svi roditelji izbacujemo što nas muči i sve i uglavnom se vrlo često sa humorom prema tome što su naša djeca prošla pa između ostalog i operacije. Pa kad S. dođe s M. na kontrolu a liječnik joj kaže: „O vidim desna noga ti je super“ – a desnu nogu nije taknuo nego je operirana lijeva noga pa tak i viza vi cipela za koje daju otiske pa onda zamijene cipele pa totalno za drugo dijete dobiješ cipele</i></p>		<p>Humor kao način povezivanja</p>	<p>Povezivanje s ostalim članovima obitelji koje imaju djecu s teškoćama</p>

<p>koje jesu i onda se uglavnom svi „cerećemo“ i na račun tih, stručnjaka tih liječnika i svih onih koji nam na neki način trebaju biti autoriteti a u stvari baš i ne spadaju na kraju.</p>			
<p>Jednostavno imamo potrebu prepričati naše šaljive ili anegdote koje se na svim razinama događaju od toga da J. dok je još pisao dobio 4 u diktatu i dolje je pisalo „Možeš ti to bolje“. A ispred sebe ima dijete koje jedva vidi (smije se) i dala mu 4 eto zato što je to mogao malo bolje i urednije.(smije se)</p>		<p>Humor kao način sprečavanja drugih da se ne rugaju/ismijavaju</p>	<p>Nošenje s teškoćama, povećanje otpornosti i stvaranje mehanizma nošenja sa stresom kod djece s teškoćama u razvoju</p>
<p>Ili u Gimnaziji A. i profesorica iz zemljopisa fakat nije naučio i ona njega pita: „A jel' ja mogu tebi dat 1?“, A. veli „Pa možete“; „Neće to utjecat na tvoje zdravlje?“, veli Andrija „Neće“. I sad A. ode na mjesto i veli svojem „frendu“ do sebe kak' sam glup trebao sam reći da hoće nek' mi piše 5 da hodam sutra odmah (smije se). Uvijek ima tih nekakvih „štoseva“.</p>		<p>Humor kao način sprečavanja drugih da se ne rugaju/ismijavaju</p>	<p>Nošenje s teškoćama, povećanje otpornosti i stvaranje mehanizma nošenja sa stresom kod djece s teškoćama u razvoju</p>
<p>Ili recimo. Josip ima problema sa percepcijom. I sad</p>		<p>Humor kao način sprečavanja drugih da se ne rugaju/ismijavaju</p>	<p>Smijati se „ne baš tako smiješnim“ stvarima/situacijama</p>

<p>profesorica ne zna što je percepcija. I sad ona misli on je poluslijep, slijep. I ona mu donosila reljefne karte, pa je on to morao rukama tražit. Pa mislim, <i>mi smo se valjali od smijeha</i> (smije se). ...on ne zna šta je široko, šta je duboko, dubinu, širinu, prostor nula. On intuitivno osjeća da bi moglo biti. I sad mi <i>ne možemo objasniti</i> da to nije samo problem teške slabovidnosti ... <i>mi smo se smijali</i> on je nosio te karte ovakve, onakve. Koliko je to <i>tragikomično</i>.</p>			
<p>Zato tako daleko u moru pliva. Jer nema pojma kamo pliva (smiju se svi). Preša je opet bovu. Bez straha. Ja si mislim pa to je to, <i>on ne zna di je</i>. Da on može sagledati da je plaža ostala kilometrima, on ne bi plivao. A <i>pliva na jedan čudan način</i>, pa onda neki ljudi koji to ne znaju....ovi domaći koji ga godinama znaju od malena znaju da je to njegov <i>način plivanja</i>. I onda vidiš neke ljude, već jedan muški skače. <i>A mi se smijemo</i>. (smije se)</p>		<p>Humor kao način sprečavanja drugih da se ne rugaju/ismijavaju</p>	<p>Nošenje s teškoćama, povećanje otpornosti i stvaranje mehanizma nošenja sa stresom kod djece s teškoćama u razvoju</p>

<p><i>Meni je čak jedan pomoćnik u nastavi išlo užasno na živce. A. je mjehur u to vrijeme nije baš najbolje šljakao, da mu on zбриše i da svaki dan on ima tri presvlake. I ja više nemam trenirki čistih, ovoga, onoga, nosit mu cijelo vrijeme. I onda sam ih vozila doma i velim tom I. pa dajte se prestanite više tako cerekati jer to vaše presvlačenje, meni je stvarno dosta toga. A I. meni kaže: „Ja se s vama ne bi složio. Ko'ko se god on cereče tol'ko puta ću ga ja presvući i manji je problem presvlačiti ga nego to da se on nebi smijao. I nek' se smije od srca i nije problem.“ Tak da sam onda i ja malo onak', okej... (smije se)</i></p>		<p>Humor kao način otkrivanja razigranog duha u sebi</p>	<p>Otkrivanje unutarnje zaigranosti</p>
<p><i>Evo Josip je pokušao na vaterpolu zabiti 3 puta namješteni gol. A tata mu je bio u голу. I taman kad je... svi su mu dodavali loptu gurali ga. I onda je tata to obranio i onda je cijela tribina vikala: „Buuuuuu golman, buuuuu“. A iza mene su ljudi vikali a koji kreten, a ove budale. (smije se)</i></p>		<p>Humor kao način sprečavanja drugih da se ne rugaju/ismijavaju</p>	<p>Nošenje s teškoćama, povećanje otpornosti i stvaranje mehanizma nošenja sa stresom kod djece s teškoćama u razvoju</p> <p>Poboljšati samopoštovanje</p>

<p><i>Ali i oni su sami svjesni svojih teškoća i svega toga. Tak da sad tu isto više nema nekakvog problema. Ne znam meni Andrija veli: „Joooj moram na WC“, ja velim „Ok pričekaj sad ću te staviti“. Veli on: „Nene idem pješke“. E sad to njegovo pješke znači da će se spustiti i otpuzati do WC-a. (smije se) Al' on: „Idem pješke“. Ja reko: „Odi onda pješke“. (smije se)</i></p>		<p>Humor kao način otkrivanja razigranog duha u sebi</p>	<p>Ponašati se smiješno i šašavo</p> <p>Otkrivanje unutarnje zaigranosti</p>
<p><i>Recimo kad je bio puno manji djeca su mu u razredu govorila: „Ti si invalid, ti si invalid“. Onda on dolazi doma i veli: „Mama ja nisam invalid, ja sam dijete s poteškoćama oni mene svi zovu invalidom“. Onda smo se mi tome smijali. Percepcija njega samog. Sad uviđa taj invaliditet i sad ga on sam imenuje. Onda sam ja ga jednom pitala: „J. jel' ti teško što ne možeš...?“ on veli: „Ne“. Da uopće više nema problem s tim.</i></p>		<p>Humor kao način sprečavanja drugih da se ne rugaju/ismijavaju</p>	<p>Smijati se „ne baš tako smiješnim“ stvarima/situacijama</p> <p>Nošenje s teškoćama, povećanje otpornosti i stvaranje mehanizma nošenja sa stresom kod djece s teškoćama u razvoju</p>
<p><i>Ali i recimo I. je isto bio prekrasan, mama ga negdje vozi, on sjedi iza i veli u jednom trenutku: „Znaš šta ja sam ustvari kao kralj“, veli V.: „Pa kak to</i></p>		<p>Humor kao oblik komunikacije</p>	<p>Nasmijati se teškoćama djeteta</p>

<i>misliš da si ti kralj?“, veli: „Ja samo komandiram, izražavam svoje želje, vi mi okolo, ostvarujete, kom se to radi nego kralju. Ja sam ustvari kralj“ (smije se)</i>			
--	--	--	--

8. Interpretacija nalaza istraživanja

U ovom poglavlju temeljem kvalitativne tematske analize prema Braun i Clarke (2006) bit će prikazani i objašnjeni nalazi istraživanja u tematskim područjima: definicija humora, situacije u kojima se obitelj smije i šali, uloga humora u kontekstu teškoća u obitelji. Dobivene teme/kategorije i podteme/potkategorije bit će prikazane i opisane te objašnjeni odnosi između istih.

U Tablici 10. prikazane su definicije humora roditelja djece s teškoćama u razvoju na temelju Tablice 7 koja prikazuje proces kategorija i potkategorija a dogovara istraživačkom pitanju: „Kako roditelji djece s teškoćama definiraju humor i što za njih znači humor u kontekstu njihove obitelji?“.

Tablica 8. Prikaz tema/kategorija i podtema/ potkategorija s kodovima za 1. istraživačko pitanje „Kako roditelji djece s teškoćama definiraju humor i što za njih znači humor u kontekstu njihove obitelji?“.

TEMATSKO PODRUČJE:	
DEFINICIJA HUMORA	
TEME/KATEGORIJE	PODTEME/PODKATEGORIJE
Humor kao način otkrivanja razigranog duha u sebi	<ul style="list-style-type: none"> • Biti smiješan i ponašati se zaigrano, bedasto • Otkrivanje unutarnje zaigranosti

Humor kao način izgradnje optimističnijeg načina mišljenja	<ul style="list-style-type: none"> Osiguravanje pozitivnih iskustava Suočiti se s teškim obiteljskim situacijama
Humor kao sredstvo oslobađanja od negativnih emocija i „prirodni lijek“ za oslobađanje od stresa	<ul style="list-style-type: none"> Način promjene raspoloženja Opuštanje, oslobađanje od tenzije, zabrinutosti
Humor kao oblik komunikacije	<ul style="list-style-type: none"> Zežati druge u vezi svakodnevnih situacija

Roditelji djece s teškoćama smatraju da je humor nešto smiješno i da čovjeku puno znači kad se nasmije i kad „nije sve crno“. Govori da ih je smijeh „održao“ te da su djeca ta koja uvijek mogu nasmijati. Pri objašnjavanju humora roditelj misli da je humor biti smiješan i ponašati se zaigrano i bedasto odnosno otkrivati razigrani duh u sebi. Roditelji također smatraju da je svrha humora izgradnja optimističnog načina mišljenja, osjećaj ugone u obitelji, da je to lijek koji osigurava pozitivna iskustva i mijenja raspoloženje, odnosno pomaže da se počne gledati s vedrije strane i da se lakše nosimo sa situacijama.

Tablica 9. Prikaz tema/kategorija i podtema/ potkategorija s kodovima za 2. istraživačko pitanje „U kojim situacijama se obitelj s djetetom s teškoćama smije, priča šale ili šaljive priče?“.

TEMATSKO PODRUČJE:	
SITUACIJE U KOJIMA SE OBITELJ SMIJE I ŠALI	
TEME/KATEGORIJE	PODTEME/PODKATEGORIJE
Humor kao način sprečavanja drugih da se ne rugaju/ismijavaju	<ul style="list-style-type: none"> Smijati se „ne baš tako smiješnim“ stvarima/situacijama Spriječiti druge da ti se ne smiju Nošenje s teškoćama, povećanje otpornosti i stvaranje mehanizma nošenja sa stresom kod djece s teškoćama u razvoju Poboljšati samopoštovanje

<p>Humor kao sredstvo oslobađanja od negativnih emocija i „prirodni lijek“ za oslobađanje od stresa</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Opuštanje, oslobađanje od tenzije, zabrinutosti ● Način promjene raspoloženja
<p>Humor kao način učenja</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Humor kao sredstvo učenja lijepog ponašanja
<p>Humor kao oblik komunikacije</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Zezati druge u vezi svakodnevnih situacija ● Nasmijati se teškoćama djeteta
<p>Humor kao sredstvo oslobađanja od negativnih emocija i „prirodni lijek“ za oslobađanje od stresa</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Način promjene raspoloženja
<p>Humor kao način povezivanja</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Povezivanje s ostalim članovima obitelji kroz smijeh ● Stvaranje veze među članovima obitelji ● Povezivanje s ostalim članovima obitelji koje imaju djecu s teškoćama
<p>Humor kao način otkrivanja razigranog duha u sebi</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Otkrivanje unutarnje zaigranosti ● Ponašati se smiješno i šašavo

Humor kao oblik rješavanja problema

- Razgovarati o stvarima koje te uznemiravaju

Kada se govori o situacijama u kojima se obitelji djece s teškoćama smiju i šale roditelji ističu kako humor koriste da bi spriječile druge da se rugaju ili ismijavaju nekom članu obitelji odnosno koriste humor kako bi se smijali „ne baš tako smiješnim“ situacijama ili smijali se na tuđi račun. Nadalje humor se koristi u obiteljskim situacijama kada se treba osloboditi o negativnih emocija i stresa. Roditelji djece s teškoćama misle da se na taj način mijenja raspoloženje i rješava se tenzije, zabrinutosti i to ih opušta. Smatraju da je često lakše okrenut na šalu umjesto da se ljute. U obiteljskim situacijama kada dijete treba nešto savladati humor se koristi kao sredstvo učenja lijepog ponašanja. Roditelji misle da onda djeca bolje uči nego da im se objašnjava na neki drugi način. Također, roditelji ističu kako je humor način da se kroz smijeh poveže s ostalim članovima obitelji. Te situacije u kojima se obitelj smije, priča šale ili šaljive priče s djetetom s teškoćama su one u kojima se obitelj povezuje i komunicira. Govori kako je dijete s teškoćama samo po sebi može biti šaljivo i shvaćati razne šale pa se tako mogu svakodnevno zabavljati i smijati. Roditelji smatraju da je humor način povezivanja s ostalim članovima zajednice pogotovo onih koji također imaju djecu s teškoćama. To su najčešće situacije u kojima dijele svoja iskustva. Humor koriste kao način rješavanja problema u situacijama kada dijete treba podupirati da uspije u školskim obvezama i tada lakše mogu pričati o stvarima koje ga uznemiruju. Roditelji djece s teškoćama humor koriste i kao način da se oslobađa od tenzija, zabrinutosti i da se poveže s ostalima. Roditelji mogu „izbaciti“ što ih muči kada s humorom pričaju kroz što sve njihova djeca prolaze. Smiju se „na račun“ situacija kada stručno osoblje ili osoblje škole radi s njihovim djetetom. Također navode kako osobe koje rade s njihovih djetetom važno da pokazuju unutarnju zaigranost i smijeh prema djeteta. Roditelji djece navode kako su djeca sama svjesna

svojih teškoća i da im treba omogućiti da se slobodno mogu ponašati smiješno i šašavo na temelju vlastitih teškoća.

Tablica 10. Prikaz tema/kategorija i podtema/ potkategorija s kodovima za 3. istraživačko pitanje „Kakvu ulogu ima humor u kontekstu teškoća njihove djece u obitelji?“.

TEMATSKO PODRUČJE:	
ULOGA HUMORA U KONTEKSTU TEŠKOĆA U OBITELJI	
TEME/KATEGORIJE	PODTEME/PODKATEGORIJE
Humor kao način izgradnje optimističnijeg načina mišljenja	<ul style="list-style-type: none"> ● Suočiti se s teškim obiteljskim situacijama ● Dobiti perspektivu o tome što vrijedi u životu ● Promicanje pozitivnih iskustava
Humor kao oblik komunikacije	<ul style="list-style-type: none"> ● Nasmijati se teškoćama djeteta
Humor kao način povezivanja	<ul style="list-style-type: none"> ● Stvaranje veze među članovima obitelji ● Povezivanje s ostalim članovima obitelji koje imaju djecu s teškoćama ● Povezivanje s ostalima
Humor kao način otkrivanja razigranog duha u sebi	<ul style="list-style-type: none"> ● Ponašati se smiješno i šašavo

Humor kao sredstvo oslobađanja od negativnih emocija i „prirodni lijek“ za oslobađanje od stresa	<ul style="list-style-type: none"> • Način promjene raspoloženja
Humor kao izraz slobode	<ul style="list-style-type: none"> • Doživjeti slobodu od društvenih ograničenja • Osjećati kontrolu i sigurnost
Humor kao oblik rješavanja problema	<ul style="list-style-type: none"> • Rješavanje konflikta među djecom

Kada se roditelje djece s teškoćama pitalo koju ulogu humor ima u kontekstu njihove u obitelji, smatraju kako je humor način izgradnje optimističnog način mišljenja te da se suoče s teškim obiteljskim situacijama. O ulozi humora u kontekstu obitelji roditelji vide humor kao način povezivanja među članovima obitelji. Osobe u njihovoj okolini, koje su nasmijane i koje mogu druge nasmijati, su one s kojima se vole i češće družiti. Roditelji djece s teškoćama često navode kako im je pozitivan i vedar pristup pomogao da njihovo dijete napreduje te da se suoče s teškim obiteljskim situacijama. Roditelji smatraju da je humor način povezivanja kada prepričavaju anegdote i situacije kroz koje su prošli oni i njihova djeca s teškoćama. Humor djeluje i oslobađajući kada pomoću njega prihvate dijagnozu djeteta. Onda osjećaju kontrolu i sigurnost kao grupa u udruzi ili kao obitelj. U kontekstu obitelji humor vide kao oblik rješavanja problema u obitelji odnosno radije okrenu na šalu.

9. ZAKLJUČAK

U ovom radu teorijski su opisane obitelji djece s teškoćama i njihove specifičnosti, sam koncept otpornosti obitelj, zaštitni i rizični faktori obitelj te humor kao strategija nošenja sa stresom. Cilj rada bio je ispitati povezanost između otpornosti i humora u obitelji djece s teškoćama u razvoju i bolje razumjeti na koji način roditelji definiraju humor, u kojim obiteljskim situacijama koriste humor, kako povezuju humor i teškoće i koje su funkcije humora u njihovoj obitelji.

S obzirom na rezultate i dosadašnja istraživanja utvrđeni su veći ukupni rezultati na Upitnik za procjenu otpornosti obitelji (FRAS) i Skala za procjenu humora kao strategije nošenja sa stresom (CHS) u odnosu na postavljene norme. Moglo bi se reći da veća izloženost stresnim obiteljskim situacijama utječe na veću otpornost u nošenju sa stresom i korištenje dostupnih strategija za „ublažavanje“ teških situacija.

Dobiveno je da što je obiteljska povezanost veća roditelji manje koriste humor kao strategiju nošenja sa stresom. Ovo bi mogli objasniti time da možda roditelji primarno koriste neke druge strategije u stresnim situacijama a koje utječu na njihovu percepciju povezanosti obitelji kao što su izbjegavanje, traženje podrške, povlačenje iz stresne situacije, konstruktivno rješavanje problema i slično (Dale, 1996, prema, Milić Babić i Laklija, 2013).

Činjenica da roditelji djece s teškoćama tijekom godina postaju iscrpljeniji kada se susreću s izazovima odgoja svoje djece s teškoćama može objasniti i dobiveni rezultat koji govori da s porastom dobi roditelja opada rezultat na skali orijentacije na humor. Prema dobivenim podacima što je dijete starije i što je veći broj djece roditelji češće koriste humor kao strategiju nošenja sa stresom. Prema literaturi na stres roditelja djece s teškoćama najviše utječe neizvjesnost u vezi budućnosti djeteta, problemi u ponašanju, komunikacija i nedostatak napretka djeteta (Hartshorne, 2013). Pa bi mogli reći da tijekom godina roditelji znaju i lakše prihvate dijagnozu djeteta, znaju što njihovo dijete može a što ne može i u skladu s tim postupaju.

Istraživanja pokazuju da su obitelji djece s teškoćama uživaju u različitim oblicima šaljivih događaja i ponašanja. Humor je dio njihovog svakodnevnog života što vidimo i po izjavama roditelja kada opisuje u kojim sve situacijama se šale i smiju sa svojom obitelji. To su situacije kada se dogode neke nezgode, u situacijama kad je član obitelji ljut, u situaciju kada uče i slično. Također navode situacije da se članovi obitelji nasmiju samim teškoćama djeteta ili se dijete smije svojim teškoćama. Roditelji u tim situacijama grade pozitivan način raspoloženje, povezuje se s ostalim članovima obitelji i otkrivaju vlastitu unutarnja zaigranost. U istraživanjima obitelji djece s teškoćama roditelji navode momente kada ih je humor očvrstnuo kao obitelj. Stavljajući se naglasak na to što je humor značio samim obiteljima i ljudima oko njih u stresnim situacijama i kada su doživljavali negativne emocije. U dosadašnjim istraživanjima humor je prepoznat kao dodatan „alat“ za rješavanje problema, komunikaciju i povezivanje s drugima što utječe na pozitivniju perspektivu roditelja djece s teškoćama (Rieger i College, 2004). Tome svjedoči i provedeni intervjui u kojima roditelji smatraju kako je humor pomogao da se suoči s teškim obiteljskim situacijama odnosno teškoći svoga djeteta. U Hrvatskoj još nije provedeno istraživanje koje bi stavilo u odnos humor i otpornost obitelji djece s teškoćama pa u tome vidim i doprinos provedenog istraživanja.

Nedostatci ovog istraživanja su premali broj sudionika kvantitativnog i kvalitativnog dijela istraživanja. U kvantitativnom dijelu poželjan je veći broj ispitanika radi veće pouzdanosti i poopćavanja podataka. U kvalitativnom dijelu istraživanja provođenjem intervjua utvrdilo se koja su pitanja intervjua nepotrebna a koja bi bilo poželjno dodati jer su se pokazala vrijednim i ključnim za prikupljanje mišljenja i stavova roditelja djeteta s teškoćama u razvoju.

Otvoraju se pitanja jesu li roditeljima nasmijani i duhoviti ljudi (prijatelji, šira obitelj, stručnjaci koji rade s njihovim djetetom i obitelji) pomogli da se lakše nose s izazovima u svom životu? Može li humor i smijeh zaista značajno pomoći roditeljima u nošenju sa teškim životnim situacijama djeteta s teškoćama? Ako da, kako bi poticali i osvijestili korištenje humora kod obitelji s djece s teškoćama. Bi li tada cjelokupni edukacijsko rehabilitacijski proces dobio novu kvalitetu? Mogu li ovakve spoznaje pomoći edukacijskim rehabilitatorima u radu s djecom s teškoćama i pristupu s

roditeljima? Bi li im humor i smijeh olakšalo suradnju, komunikaciju, pružanje podrške i rad općenito?

Preporuke za buduća istraživanja leže u produbljivanju novih spoznaja i nadogradnje starih kroz praćenje i uključivanje obitelji djece s teškoćama. Potrebno je istražiti zašto većina istraživanja pokazuje pozitivne rezultate korištenja humora u otpornosti pojedinca a rijetko pišu u kontekstu s obitelji djece s teškoćama. Zašto se svi možemo složiti da je humor značajan dio života pojedinca a teorijski ga ne povezujemo s djecom s teškoćama u razvoju i osobama s invaliditetom?

Svrha daljnjih istraživanja trebala bi biti pronalazak praktičnih rješenja implikacije humora kao strategije nošenja sa stresom i dio rasta i razvoja svake obitelji pa i obitelji djece s teškoćama.

10.LITERATURA

1. Abel, M., H. (2002). Humor, stress, and coping strategies. *Humor - International Journal of Humor Research*, 15(4), 365-381.
2. American Association for Therapeutic Humor. Preuzeto 12.7.2019. s <https://www.aath.org/>
3. Babić, M., M. (2012). Neke odrednice doživljaja roditeljske kompetentnosti u obiteljima djece s teškoćama u razvoju. Studijski centar socijalnog rada. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
4. Bašić, J. (2009). *Teorije prevencije: prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih*. Školska knjiga: Zagreb.
5. Berc, G. (2012). *Obiteljska otpornost – teorijsko utemeljenje i primjena koncepta u socijalnom radu*. Studijski centar socijalnog rada. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
6. Bogdanović, A., Spasić, Š., M. (2018). *Postoji li razlika u procjeni kvalitete života između roditelja djece s teškoćama u razvoju i roditelja djece bez teškoća u razvoju: metanaliza*. Univerzitet u Nišu: Filozofski fakultet.
7. Braun, V. and Clarke, V. (2006) Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2),77-101.
8. Christman, C. (2018). *Instructor Humor as a Tool to Increase Student Engagement. Doctoral dissertation*. California State University.
9. Cvitković, D., Žic R., A., Wagner, J., A. (2013). Vrijednosti, interakcija sa zajednicom kvaliteta života obitelji djece s teškoćama u razvoju. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, vol 49, str 10-22.
10. Ferić, M., Maurović, I., Žižak, A. (2016). *Metrijska obilježja instrumenta za mjerenje komponente otpornosti obitelji: Upitnik za procjenu otpornosti obitelji (FRAS)*. Odsjek za poremećaje u ponašanju, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet: Sveučilišta u Zagrebu.

11. Fernandez, T., I., Schwartz, J., P., Chun, H., Dickson, G. (2013) Family Resilience and Parenting, U: Bacvar, D., R. (ur.), *Handbook of Family Resilience: Resilience and Families*. New York: Springer Science and Business Media. Str. 119-136.
12. Hartshorne, T., S., Schafer, A., Stratton, K., K., Nacarto, T., M. (2013) Family Resilience Relative to Children with Severe Disabilities, U: Bacvar, D., R. (ur.), *Handbook of Family Resilience: Resilience and Ability*. New York: Springer Science and Business Media. Str. 631-383.
13. Horstman, L., A. (2013). Humor as a Coping Mechanism In Caregiver Stress. *Department od Family Studies and Social Work: Faculty of Miami University*.
14. Jones, R., L. (2006). *The effects of principals' humor orientation and principals' Communication competence on principals' leadership Effectiveness as perceived by teachers*. Doctoral dissertation. The Graduate Faculty of The University of Akron.
15. Krsnik, V. (2018). *Otpornost obitelji djece s poremećajem iz spektra autizma*. Diplomski rad. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet: Sveučilište u Zagrebu.
16. Kuiper, N., A. (2012). Humorand Resiliency: Towardsa Process Model of Coping and Growth. *Europe's Journal of Psychology*, 8(3), 475–491.
17. Kuiper, N., A., Martin, R., A., Olinger, L., J. (1993). Coping Humour, Stress, and Cognitive Appraisals. *Canadian Journal of Behavioural Science*, (25)1, 81-96.
18. Lefcourt, H., M., (2001). *Humor: The Psychology of Living Buoyantly*. University og Waterloo: Canada.
19. Luthar, S. S., Cicchetti, D. (2000).: The construct of resilience: Implications for interventions a n d social policies. *Development and Psychopathology*,12 (4). 857–885.
20. Lyon, C. (2006) Humour and the young child. *Televizion* 19, 4-9.

21. Martin, R., A., (2003). Sense of humor. U: Lopez, S., J., Snyder, C., R., ur., Positive Psychological Assessment: *A Handbook of Models and Measures*. University of Western Ontario: Canada.
22. Martin, R., A., (2003). Sense of humor. U: Lopez, S., J., Snyder, C., R., ur., Positive Psychological Assessment: *A Handbook of Models and Measures*. University of Western Ontario: Canada.
23. Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
24. Milić Babić, M. (2012). *Neke odrednice doživljaja roditeljske kompetentnosti u obiteljima djece s teškoćama u razvoju*. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu: Studijski centar socijalnog rada, 154 (1-2), 83-102.
25. Milić Babić, M., Laklija, M. (2013). *Strategije suočavanja kod roditelja djece predškolske dobi s teškoćama u razvoju*. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu: Studijski centar socijalnog rada, 41 (4), 215 – 225.
26. Rieger, A., College, U. (2004). Explorations of the Functions of Humor and Other Types of Fun Among Families of Children With Disabilities. *Research & Practise for Persons with Severe Disabilities*, 29 (3), 194-209.
27. Rijavec, M., Brdar, I., Miljković, D. (2008). *Pozitivna psihologija*. IEP, Zagreb.
28. Sixbey, M., T. (2005). *Development of ohe Family Resilience Assessment Scale to Identify Family Resilience Constructs*. Doctoral dissertation. University of Florida.
29. Tkalac Verčič, A., Sinčić Ćorić, D., Pološki Vokić, N. (2011). *Priručnik za metodologiju istraživačkog rada - kako osmisliti, provesti i opisati znanstveno i stručno istraživanje*. Zagreb: M.E.P.
30. Vulić-Prtorić, A. (2003). *Depresivnost u djece i adolescenata*. Jastrebarsko: Naklada slap.

31. Žulić, K. (2016). *Razlika u percepciji obiteljske otpornosti kod djece i roditelja*. Diplomski rad. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet: Sveučilište u Zagrebu.

PRILOZI

Prilog 1. Upitnik demografskih obilježja

Informacije o djetetu i obitelji

Molimo unesite "X" i ispunite sljedeća pitanja.

DIJETE

1. Dob djeteta ☐ Od 0 do 3 godine ☐ Od 4 do 7 godine ☐ Drugo _____	2. Spol djeteta ☐ Žensko ☐ Muško
3. Primarna dijagnoza djeteta ☐ Oštećenje sluha ☐ Oštećenje vida ☐ Oštećenja jezično-govorne-glasovne komunikacije i specifične teškoće učenja ☐ Oštećenja organa i organskih sustava ☐ Intelektualne teškoće ☐ Poremećaji u ponašanju i oštećenja mentalnog zdravlja (ADHD, poremećaji iz spektra autizma, poremećaji u ponašanju...) ☐ Postojanje više vrsta teškoća u psihofizičkom razvoju ☐ Drugo _____	4. Prima li dijete usluge rane intervencije ili psiho-socijalne pomoći? ☐ Da ☐ Ne ☐ Na čekanju

OBITELJ

1. Upitnik ispunjava ☐ Majka/skrbnica ☐ Otac /skrbnik	2. Vaša dob ☐ Manje od 20 godina ☐ Od 20 do 39 godina ☐ Od 40 do 59 godina ☐ Više od 60 godina
3. Broj djece u obitelji _____	4. Vaš bračni status ☐ Oženjen/udana ☐ Neoženjen/neudana ☐ Izvanbračna zajednica ☐ Udovac/ica ☐ Razveden/na
5. Razina završenog obrazovanja ☐ Osnovno obrazovanje ☐ Srednje obrazovanje ☐ Više/visoko obrazovanje ☐ Doktorat ☐ Drugo _____	6. Vaš radni status ☐ Zaposlen/na (puno radno vrijeme) ☐ Zaposlen/na (skraćeno radno vrijeme) ☐ Nezaposlen ☐ Umirovljenik ☐ Drugo _____

Prilog 2. Family Resilience Assessment Scale – FRAS, Sixbey (2005); Upitnik za procjenu otpornosti obitelji, Ferić, Maurović i Žižak (2016).

Upitnik za procjenu otpornosti obitelji

U nastavku su navedene tvrdnje koje se odnose na Vašu obitelj. Molimo **zaokružite** broj od 1 do 5 kako bi izrazili razinu slaganja sa svakom tvrdnjom.

	Izrazilo se ne slažem	Ne slažem se	Niti se slažem, niti se ne	Slažem se	Izrazilo se slažem
1. Naša obitelj je dovoljno fleksibilna da se nosi s neočekivanim događajima.	1	2	3	4	5
2. Naši prijatelji cijene nas i ono što jesmo.	1	2	3	4	5
3. Ono što radimo jedni za druge utječe na to da se osjećamo dijelom obitelji.	1	2	3	4	5
4. Prihvaćamo stresne situacije kao dio života.	1	2	3	4	5
5. Prihvaćamo da se problemi javljaju neočekivano.	1	2	3	4	5
6. Svi utječemo na donošenje važnih obiteljskih odluka.	1	2	3	4	5
7. U stanju smo prolaziti kroz bolne faze i postići međusobno razumijevanje.	1	2	3	4	5
8. Možemo se prilagoditi zahtjevima koji se postavljaju nama kao obitelji.	1	2	3	4	5
9. Otvoreni smo raditi stvari na nove načine u našoj obitelji.	1	2	3	4	5
10. Članovi obitelji se međusobno razumiju.	1	2	3	4	5
11. Vjerujemo da se možemo nositi s našim problemima.	1	2	3	4	5
12. Možemo pitati za pojašnjenje ukoliko jedni druge ne razumijemo.	1	2	3	4	5
13. U našoj obitelji jedni s drugima možemo biti izravni i iskreni.	1	2	3	4	5
14. Kod kuće se svatko od nas može „ispupati“ a da pritom ne uznemiri ostale.	1	2	3	4	5
15. Možemo postići kompromis kada se pojave problemi.	1	2	3	4	5
16. Možemo se nositi s različitim načinima na koje članovi obitelji prihvaćaju gubitak.	1	2	3	4	5
17. U našoj obitelji možemo propitivati što nam je netko zapravo htio reći.	1	2	3	4	5
18. Možemo riješiti velike probleme.	1	2	3	4	5

*Upitnik za procjenu otpornosti obitelji (FRAS) Ferić M., Maurović, I., Žižak A. (2016)
Family Resilience Assessment Scale (FRAS) Sixbey, M., T. (2005)*

19. Možemo preživjeti ako se pojavi još neki problem.	1	2	3	4	5
20. Možemo razgovarati o načinu na koji komuniciramo u našoj obitelji.	1	2	3	4	5
21. Kroz teškoće možemo prolaziti kao obitelj.	1	2	3	4	5
22. Savjetujemo se međusobno o odlukama.	1	2	3	4	5
23. Probleme gledamo s pozitivne strane kako bismo ih riješili.	1	2	3	4	5
24. Razgovaramo o problemima i zadovoljni smo postignutim rješenjima.	1	2	3	4	5
25. Raspravljamo o obiteljskim stvarima (temama) sve dok ne nađemo rješenje.	1	2	3	4	5
26. Osjećamo se slobodni izraziti svoje mišljenje.	1	2	3	4	5
27. Osjećamo se dobro kada posvetimo vrijeme i energiju našoj obitelji.	1	2	3	4	5
28. Drugi članovi obitelji ne uzimaju nas „zdravo za gotovo“.	1	2	3	4	5
29. Osjećamo se snažnima u suočavanju s velikim problemima.	1	2	3	4	5
30. Imamo snage za rješavanje naših problema.	1	2	3	4	5
31. Ne držimo osjećaje za sebe.	1	2	3	4	5
32. Učimo iz grešaka članova obitelji.	1	2	3	4	5
33. Ono što kažemo drugim članovima obitelji uistinu i mislimo.	1	2	3	4	5
34. Slušamo članove obitelji kada pričaju o svojim brigama i problemima.	1	2	3	4	5
35. Dijelimo odgovornost u obitelji.	1	2	3	4	5
36. Pokazujemo naklonost i ljubav drugim članovima obitelji.	1	2	3	4	5
37. Kažemo jedni drugima koliko nam je do njih stalo.	1	2	3	4	5
38. Smatramo da ne treba imati previše posla s ljudima iz susjedstva.	1	2	3	4	5
39. Iskušavamo nove načine rješavanja problema.	1	2	3	4	5
40. Razumijemo način komunikacije drugih članova obitelji.	1	2	3	4	5
41. Nastojimo biti sigurni da drugi članovi obitelji nisu emocionalno ili fizički povrijeđeni.	1	2	3	4	5

*Upitnik za procjenu otpornosti obitelji (FRAS) Ferić M., Maurović, I., Žižak A. (2016)
Family Resilience Assessment Scale (FRAS) Sixbey, M., T. (2005)*

Prilog 2. The Coping Humor Scale (CHS) Martin, R., A. (1983).

Skala za procjenu humora kao strategije nošenja sa stresom

Molimo navedite koliko se slažete ili ne slažete sa slijedećim tvrdnjama. **Zaokružite** odgovarajući broj:

1 = Izrazito se ne slažem
2 = Ne slažem se
3 = Niti se slažem, niti se ne slažem
4 = Slažem se
5 = Izrazito se slažem

1. Često izgubim smisao za humor kada se nalazim u problem.					
	1	2	3	4	5
2. Često primjećujem da se moji problemi čine manjima kada pronađem nešto smiješno u njima.					
	1	2	3	4	5
3. Često pokušavam reći nešto duhovito u stresnim situacijama.					
	1	2	3	4	5
4. Moram priznati da bi mi život vjerojatno bio puno lakši da imam više smisla za humor.					
	1	2	3	4	5
5. Kada sam u situaciji da se mogu ili smijati ili plakati često imam osjećaj da je bolje smijati se.					
	1	2	3	4	5
6. Uglavnom mogu naći nešto da se nasmijem ili našalim čak i u izazovnim situacijama.					
	1	2	3	4	5
7. Iskustvo mi je pokazalo da je humor često djelotvoran način nošenja s problemima.					
	1	2	3	4	5

The Coping Humor Scale (CHS) Martin, R., A. (1983)

Prilog 3. The Humor Orientation Scale (HOS) Booth-Butterfield S., Booth-Butterfield M. (1991).

Skala za procjenu orijentacije na humor

U nastavku se nalazi nekoliko primjera kako možda uobičajeno komunicirate. Molimo upotrijebite niže navedenu skalu i **upišite broj od 1 do 5** kako biste izrazili stupanj slaganja ili ne slaganja sa svakom tvrdnjom.

1 = Izrazito se ne slažem
2 = Ne slažem se
3 = Niti se slažem, niti se ne slažem
4 = Slažem se
5 = Izrazito se slažem

___	1. Obično pričam šale i smiješne priče kada sam u grupi.
___	2. Ljudi se obično smiju kada ispričam šale ili smiješne priče.
___	3. Ne mogu zapamtiti šale ili smiješne priče.
___	4. Mogu biti smiješan/na bez da prije vježbam šalu.
___	5. Za mene je biti smiješan/na prirodni način komuniciranja.
___	6. Ne mogu dobro ispričati šalu.
___	7. Ljudi me rijetko pitaju da ispričam šalu.
___	8. Moji prijatelj bi rekli da sam smiješna/šaljiva osoba.
___	9. Čini se da ljudi ne obraćaju pažnju kad ispričam šalu.
___	10. Čak se i smiješne šale čine da nisu smiješne kad ih ja ispričam.
___	11. Lako se mogu sjetiti šala i smiješnih priča.
___	12. Ljudi me često pitaju da ispričam neku šalu ili smiješnu priču.
___	13. Moji prijatelji ne bi rekli da sam smiješna osoba.
___	14. Ne pričam šale niti smiješne priče čak i kada me pitaju.
___	15. Pričam šale i smiješne priče jako dobro.
___	16. Od svih ljudi koje poznajem, mogu reći da sam jedan/na od najsmiješnijih.
___	17. Koristim humor za komunikaciju u raznim situacijama.

The Humor Orientation Scale (HOS) Booth-Butterfield S., Booth-Butterfield M. (1991)

Prilog 4. Tijek kodiranja podataka za 1. istraživačko pitanje *Kako roditelji djece s teškoćama definiraju što za njih znači humor u kontekstu svoje obitelji?*

Istraživačko pitanje: <i>Kako roditelji djece s teškoćama definiraju humor i što za njih znači humor u kontekstu njihove obitelji?</i>			
TEMATSKO PODRUČJE: DEFINICIJA HUMORA			
IZJAVE SUDIONIKA	KODOVI	KATEGORIJE/TEME	POTKATEGORIJE (Specifičnosti kategorija u potkategorijama)
<i>Pa uglavnom nešto smiješno. Mislim, sam smijeh je veseo, tak' me to asociralo, nešto happy.</i>		Humor kao način otkrivanja razigranog duha u sebi	Biti smiješan i ponašati se zaigrano, bedasto
<i>Ima i sarkastični humor. To se isto zna dogoditi kod nas. Mislim da je lijepo da se čovjek može puno smijati i da je otvoren.</i>		Humor kao način izgradnje optimističnijeg načina mišljenja	Osiguravanje pozitivnih iskustava
<i>Kad čujem humor to me potiče na nekakav smijeh i zabavu veselje. Mislim da humor potiče da budemo pozitivniji da se lakše nosimo sa stresom u životu.</i>		Humor kao način izgradnje optimističnijeg načina mišljenja	Promicanje/osiguravanje pozitivnih iskustava Suočiti se s teškim obiteljskim situacijama

<p><i>Zapravo smatram da je smijeh super lijek za bilo kakvu situaciju. Da čovjek nije optimističan i da se ne smije onda mislim da bi pao u depresiju i da bi sve to išlo u krivom smjeru.</i></p>		<p>Humor kao sredstvo oslobađanja od negativnih emocija i „prirodni lijek“ za oslobađanje od stresa</p>	<p>Način promjene raspoloženja</p>
<p><i>Pa definitivno da humor stvara onako osjećaj ugone u obitelji i nekako puno možemo iz nekakve crne, loše situacije kad okreneš to nekako humoristično „E sad je to tak' ispalo, šta ćemo.“ i počnemo gledati na to na neki vedriji način. To pomaže da se lakše nosimo s tim situacijama.</i></p>		<p>Humor kao način izgradnje optimističnijeg načina mišljenja</p>	<p>Osiguravanje pozitivnih iskustava</p>
<p><i>Smijeh je lijek. Čovjek sve lakše prihvati što se događa ako će biti pozitivniji jel'.</i></p>		<p>Humor kao sredstvo oslobađanja od negativnih emocija i „prirodni lijek“ za oslobađanje od stresa</p>	<p>Opuštanje, oslobađanje od tenzije, zabrinutosti</p>
<p><i>Humor puno znači da se čovjek malo nasmije. Da nije sve crno. Baš ove godine smo imali 4 smrtna slučaja, baš bližnji. Ali nakon svega toga osmijeh je što nas je držalo. Osmijeh je nešto što nas je održalo. Odnosno djeca su ta</i></p>		<p>Humor kao sredstvo oslobađanja od negativnih emocija i „prirodni lijek“ za oslobađanje od stresa</p>	<p>Opuštanje, oslobađanje od tenzije, zabrinutosti</p>

<i>koje te uvijek nasmiju.</i>			
<i>Ja bi humor definirala na duhovitost ili vulgarnosti. I vrlo sam alergična na vulgarnu vrstu humora. Muškog humora, nemam baš previše tolerancije prema tome. Ali volim inteligentni humor, pa čak i crni humor. bilo koju vrstu inteligentnog humora.</i>		Humor kao oblik komunikacije	Zežati druge u vezi svakodnevnih situacija
<i>I nešto što te osobno potakne na smijeh, jer te asocira na neku smiješnu situaciju ili bilo šta. Ali bitno je da čovjeka samog asocira na smijeh onda je to humor.</i>		Humor kao način otkrivanja razigranog duha u sebi	Otkrivanje unutarnje zaigranosti

Prilog 5. Tijek kodiranja podataka za 3. istraživačko pitanje *Kakvu ulogu ima humor u kontekstu teškoća njihove djece u obitelji?*

Istraživačko pitanje: <i>Kakvu ulogu ima humor u kontekstu teškoća njihove djece u obitelji</i>			
TEMATSKO PODRUČJE: ULOGA HUMORA U KONTEKSTU TEŠKOĆA U OBITELJI			
IZJAVE SUDIONIKA	KODOVI	KATEGORIJE/TEME	POTKATEGORIJE (Specifičnosti kategorija u potkategorijama)

<p><i>Kad sa svih strana čovjek osjeća neki pritisak. 'nači i novčano...ma sve... Humor...mislim to i je humor u biti. Mislim smješno je što čovjek svom djetetu ne može pružiti više. A mislim da zaslužuju više.</i></p>		<p>Humor kao način izgradnje optimističnijeg načina mišljenja</p>	<p>Suočiti se s teškim obiteljskim situacijama</p>
<p><i>Moj L. ne može sve pročitati odjednom onda ja njemu trebam čitati onda on gleda u mene onda mu ja dočaram šta je to i onda kad on shvati onda se smijemo pa se onda ja opet smijem s njim.</i></p>		<p>Humor kao oblik komunikacije</p>	<p>Nasmijati se teškoćama djeteta</p>
<p><i>I kak' je on počeo mucat taj pritisak učitelji, ja, pa svi mi skupa. Kad nešto želi brzo reć' onda počne mucat. (smije se) Onda ja kažem daj sad stani L. sad idemo sve iz početka. Prvo razmisli šta si htio reć'. Ne može se sjetiti do kraja onda u parku zna reći „Vr, vr, vr“. Ja kažem je li to vrtuljak? Da vrtuljak! Smijemo se tak.</i></p>		<p>Humor kao oblik komunikacije</p>	<p>Nasmijati se teškoćama djeteta</p>

<p><i>On se sam sebi smije i onda mu se i mi znamo nasmijati. Mislim nije to ništa ružno. On se sam sebi zna smijati. Kad se ne može sjetiti onda to bude: „Kak' se ono kaže, kak' se ono kaže?“.</i></p>		<p>Humor kao oblik komunikacije</p>	<p>Nasmijati se teškoćama djeteta</p>
<p><i>Kao obitelj smo dosta skladni pa možda onda sve to nam pomaže kroz razgovor. Mislim kad se vi s nekim slažete tu se pojavi i taj smijeh i humor. Teško je naravno biti humorističan ak' su vam neki odnosi narušeni. Mislim da nam je to jako pomoglo u cijeloj priči situaciji u kojoj smo se našli.</i></p>		<p>Humor kao način povezivanja</p>	<p>Stvaranje veze među članovima obitelji</p>
<p><i>Ono što je sad možda u tome loše je što A. sve shvaća kroz nekakav smijeh. Znae njemu je to sad sve nekakva zabava. I onda je teško da iz neke te situacije kad se smijemo da on sad da preuzme nekakvu odgovornost i ozbiljnost u rješavanju zadataka.</i></p>		<p>Humor kao način otkrivanja razigranog duha u sebi</p>	<p>Ponašati se smiješno i šašavo</p>
<p><i>Mislim to je sigurno ugodna situacija i naravno ne samo u obitelji nego i kad sam okružena sa humorom i ljudima</i></p>		<p>Humor kao način povezivanja</p>	<p>Povezivanje s ostalim članovima obitelji koje imaju djecu s teškoćama</p>

<p><i>koji me mogu nasmijati. Volim se s njima što češće i družiti. Mislim svima, ne samo meni, i djetetu i svakoj osobi ne vezano za dob.</i></p>			
<p><i>Al muž je to bio jako teško prihvatio te sve dijagnoze on se baš onako borio s tim. Kak' sam imala taj vedar pristup prema tome jednostavno je na kraju sve dobro ispalo. Nekak' kad čovjek gleda to sve s pozitivnije strane i sa vedrije strane na kraju te njegove misli i ostvare. Znae kak' vam se kaže, kakve su vam misli tako će vam se i dogoditi. Možda da sam gledala lošije možda ni napredak ne bi bio takav.</i></p>		<p>Humor kao način izgradnje optimističnijeg načina mišljenja</p>	<p>Suočiti se s teškim obiteljskim situacijama</p>
<p><i>Stvarno mislim da je taj humor jako dobar. Jednostavno kad imate nekakvu teškoću jednostavno morate te situacije prihvatiti i morate se veseliti i živjeti s njima jer inače ne znam kak' bi čovjek opće mogao živjeti da nije tako.</i></p>		<p>Humor kao način izgradnje optimističnijeg načina mišljenja</p>	<p>Suočiti se s teškim obiteljskim situacijama</p>

<p><i>Kako imamo dijete s poteškoćama u razvoju i već godinama se borimo. Pa moram vam reći da me najviše izvuče taj smijeh, ta šala. Jer da sam cijelo vrijeme gledala na crno ne bi izdržala ovo sve što sam izdržala. Sve sam to ajmo reć' nekako kroz šalu. Taj osmijeh i to je ono što ti daje snagu.</i></p>		<p>Humor kao sredstvo oslobađanja od negativnih emocija i „prirodni lijek“ za oslobađanje od stresa</p>	<p>Način promjene raspoloženja</p>
<p><i>Uvijek misliš da si ti najteži slučaj i onda kada vidiš kako jedna žena prolazi i opet ima taj osmijeh na licu. Onda kažeš pa dobro opet ja nisam sam. Mi mame smo se družile, komunicirale. I sve to kad pogledaš, dobiješ taj neki smijeh i tu neku šalu pa kako oni nose s tim. Pa kako se znaju nekad izvući.</i></p>		<p>Humor kao način povezivanja</p>	<p>Povezivanje s ostalim članovima obitelji koje imaju djecu s teškoćama</p>
<p><i>To sam manje-više ja. Jer su svi ozbiljni. Ja volim bubnuti u obitelji pa ostanem živa (smije se). Ono k'o s vedra neba. Kažu da sam k'o iz one serije „Lud, zbunjen, normalan“. Takva sam po prirodi i onda se nasmiju. To mi je i najviše pomoglo što sam takva kakva jesam.</i></p>		<p>Humor kao način izgradnje optimističnijeg načina mišljenja</p>	<p>Dobiti perspektivu o tome što vrijedi u životu Promicanje pozitivnih iskustava</p>
<p><i>Pa mogu reći da bez humora nema života to je ono prvo što</i></p>		<p>Humor kao način povezivanja</p>	<p>Stvaranje veze među članovima obitelji</p>

<p><i>mogu reći. Taj osmijeh je nešto što čovjeku stvarno, stvarno, ali stvarno iskreno od srca daje snagu. Ta podrška puno znači, razumijevanje, razgovor. Razmjenjivanje iskustva. Ispričaš ti meni svoje iskustvo, ja svoje.</i></p>			<p>Povezivanje s ostalim članovima obitelji koje imaju djecu s teškoćama</p>
<p><i>Ili rado prepričavamo anegdote naše djece u situacijama gdje u principu vidite da su pametni, da misle svojom glavnom da imaju ambicije a često puta to u realnoj situaciji izgleda tragikomično. Onda mi od toga napravimo jedan vrhunski humor i stvarno se zabavljamo na račun nas i na račun naše djece i njihove izjave. Ima tu vrlo vrlo smiješnih momenata jer mi više nismo da mi plačemo nad našom djecom. Vrlo pozitivan stav, to je tako kako je. Stvarno sa puno humora...jednostavno to je stav prema životu. Naše grupe ovdje u udruzi.</i></p>		<p>Humor kao način povezivanja</p>	<p>Povezivanje s ostalim članovima obitelji koje imaju djecu s teškoćama</p>
<p><i>Tu prve tri godine kada vam prođu kad točno znate koja je dijagnoza i što morate raditi nema tu više nekih lažnih</i></p>		<p>Humor kao izraz slobode</p>	<p>Doživjeti slobodu od društvenih ograničenja Osjećati kontrolu i sigurnost</p>

<p><i>nada. To može biti malo bolje u nijansama ali u principu to je stanje i kad to prihvatite onda stvarno. Bar smo mi ovdje naša grupa ili udruga općenito, grupa roditelja koja ima izuzetan smisao za humor...ovo je na jedan način i terapija. I svi smo povezani i nema više neke intime koju bi mi skrivali ili ne izrekli al' uvijek sa puno humora.</i></p>			
<p><i>Kriterij asistenata. J. kriterij je smisao za humor. 'Ko to nema taj nije opstao dva tjedna. To je bilo anemično, apatično, suhoparne osobe više od dva tjedna nije trajalo. Svi koji su imali humora ti su trajali u njegovom mandatu i dvije tri godine. Onda kad bi on neku foru i kad nema nikakvoga odgovora na to. To nikad nije funkcioniralo. Rađe i neko 'ko mu nije dobro asistirao i baš ga bilo briga i sjedio, puno bolje išlo tako nego netko 'ko napravio korektno svoj posao ali nije imao taj elementarni humor i nije odreagirao na njegovu potrebu za humorom.</i></p>		<p>Humor kao način povezivanja</p>	<p>Povezivanje s ostalima</p>

<p><i>U njihovom odrastanju i svi ti dečki i cure koji su bili uz njih koji su puni duha su im jako pomogli u svakom slučaju.</i></p>		<p>Humor kao način povezivanja</p>	<p>Povezivanje s ostalima</p>
<p><i>Da se „ne pojedemo“. (smije se) Da izbjegnemo konfliktne... da konfliktni potencijal okrenemo u nešto pozitivno. Ja mislim da bi u mojoj kući svakih sat vremena bila teška situacija ako je ne bi prebacili na humor. Kad ne bi okrenula na šalu i rekla: „Ma pusti ga“ to bi ispalo u rat.</i></p>		<p>Humor kao oblik rješavanja problema</p>	<p>Rješavanje konflikta među djecom</p>
<p><i>Htjela sam nadodat recimo figura oca majke. Gdje se lakše kroz humor prihvaćaju. Evo recimo moj muž ja njega karikiram i prezentiram ga djecu kao jednu smiješnu figuru. Znači ja sam takva kakva jesam kroz njegovu vizuru koju on prosljeđuje dalje, on je takav kakav je kroz moju percepciju kroz taj humor i to je dobar balans. Nekad djeca idu drastično, mama je bolja, tata je bolji. I kroz taj humor se može prevenirat puno toga.</i></p>		<p>Humor kao način povezivanja</p>	<p>Stvaranje veze među članovima obitelji</p>